

NAPARO'KO ADITZ-LAGUNTZALEA

ZUKETAZKO ESAKERAN

1921'EKO ILBELTZAREN 27'AN, ELIZONDO'KO AUZO-ETXEAN

EUSKALTZAINDIAN SARTZEKO EGUNEAN

INTZA'R DAMASO AN. BURUÑURDUNAK IRAKURITAKO LANA'

1. Entzuntzaleai emandako orrialdea.

Aditza = verbo.

Aditz-laguntzalea = verbo auxiliar.

Aditz-Aldakaitza = verbo intransitivo.

Aditz-Aldakoia = verbo transitivo.

Aditz Garaiak = tiempos verbales.

Oraingoa = presente de indicativo.

Lenagokoa = pretérito.

Len-lentxagokoa = pretérito próximo.

Len-lenagokoa = Pretérito pasado.

Lenen-auñekoa = Pretérito plusquamperfecto.

Lenen-auñe-auñekoa = Pretérito plusqu. próximo.

Lenen-auñeagokoa = Pretérito plusqu. pasado.

Gerokoa = futuro.

Geroko-berazkoa = futuro categórico.

Goroko-zalantzazkoa = futuro conjetural { Bertakoa = próximo
Ondorekoa = remoto.

Gurazkoa = subjuntivo.

Gurazko-bertakoa = Presente de subjuntivo.

Gurazko-ondorekoa = Pretérito de Subjuntivo.

Agintzazkoa = Imperativo.

Baldintzazkoa = condicional { Ondorexagokoa = futuro próximo.
Ondoreagokoa = futuro remoto.

Baldin-zalantzazkoa = Condicional { Oraingoa = presente.
supositivo..... { Lenagokoa = pretérito.
Ondorekoa = futuro.

Almenazkoa = potencial.

Almenazko bertakoa edo ondorekoa = Presente o futuro potencial.

Almenazko len-lentxagokoa = Pasado próximo del potencial.

Almenazko len-lenagokoa = pasado remoto del potencial.

Almen-zalantzazkoa = Suposi- { Oraingoa = presente.
tivo del potencial..... { Geroko-zalantzazkoa = Fut. Conj.

JAUNAK :

Sei ilabete joan dira, gauñ nere gain artzera noan eskeñi zitzaidan ezkeroz; ta ala ere nere goñputzetik oraindik ez da atera, beñi onekin nere biotzean sañtu zan bilduñá.

Noñ naiz, alde batera, onelako omena edo onra neri egiteko, ta beste aldera txaragoa dana, non daukat one-lako eginbidea betetzeko beañ dan argiñasuna ta jakin-duria? Nere baiñen auxe esanez, joan nintzan nere Aiñá Nagusiagana, eskeintzen zitzaidanaren beñia ta nere eze-koa ematera. Baño onek esan zidan artzeko eskeintzen zitzaidana ta nere eginkizuna betetzen saiatzeko; esanez : dezakezuna egizu ta ez zaizu geiago eskatuko.

Ixil-ixilik atera nintzan andik, itz oiekin pixkoat poz-turik ba-da ere, aski lañi. Euskaltzin-Buru jaunak bialitako eskutitz edo kartaren estalkia nere eskuetan nerabil-len jiraka, eta bere artan irakuñi nuan « Ekin eta yañai ». Baño nondik ekin? esan nion nere buruari. Ez nuan argirik ikusten.

Begiraldi bat eman nion, nere baiñen, gure Napaño mañeñari, bere ordekoa izan beañ nuala burutik ezin kenduz. Eta oraindik iñork eskurik sartu gabe dagoan basa edo oyan itxi-itxia bezala iruditu zitzaidan.

Ainbeste lan egin beañko da eñi ontan euskera batu, ondu, beñitu ta goratzekotan! Baño ekin dezaiodan bi-ñipin lanari. Gure euskera ondu, azkartu, gora-erazi ta iraunkoñ egitekotan beañezkoa ba-da au batutzea, batu baño lenagoko lana da euskera itzegiñen dan alderdi bakoitzeko euskalkiaren beñia izatea, lendik dakiten ofen bidez erakutsi nai zaiena ikasi dezaten. Auxe izan zan, ba, egin dudán lana egilerá eragin zidan gogorapena.

Gure izkuntz edera.

Gure izkuntza zeñen edera, aberatsa ta maitagafia dan ez dakien asko, aritzen ziran lengo sei ilabetetan ainbeste jira-bira euskeragatik egiñen ni ikusi-ta. Araba ondoko Ziordi'tik asi-ta Efonkari'rañoko euskera derabilten baztaf geientsuetan ibili naiz, ango euskeran zerbait aldaketa izan zitekela sumatu ezkeroz. Ez naute izutu bide luze edo zakañak. Zertako artzen niñuan alako nekeak esaten zidaten askok. Baño pitxirik ederenak itxasoaren eñaietan izkututzen diran bezala, esanerarik politenak gure eñitafen ezpañetan arkitzen dirala dakigunak, ezeretzat ematen ditugu gure neke guziak, zerpait beñi arkitzen degunean.

Txorotako artu naute gure eñitaf batzuek. Baño gure eñitaf auek ez dakite « euskal izkuntza añigafia ba-da... Aditza edo berboa dala bere galdoña ta bere goragafia, aditzean agertzen bai diñu (euskerak) bere aunditasuna ta bere baztaf gabeko aberastasunak. » Onela zion Intxauspe Apaiz jaunak, eta dañakio : (euskerazko aditza) « bat bakaña da ta au da bere berezko edergafi aundienetakoa; bere bakañtasunean ordea, ain aundia, ain emakioia, ain aberatsa, ain abaña da ! beste izkuntza guzien gañetik dago, gure basoetako aritzak beren adañ aundien azpian sortzen diran landaretxoen gañetik dauden bezala' . »

Gure eñitaf oiek ez dakile Intxauspe berak esana :

1. « Si la langue basque est admirable dans sa déclinaison, dans la manière dont elle traite le nom, elle l'est bien davantage dans son verbe et dans sa conjugaison. Le verbe est sa gloire et son orgueil ; c'est dans le verbe qu'elle déploie sa magnificence et ses immenses richesses, il est unique, et c'est l'une de ses plus belles prérogatives ; mais dans son unité, il est si grand, si fécond, si riche, si magnifique, qu'il surpasse autant les verbes des autres langues que le chêne de nos forêts surpasse les humbles bruyères qui croissent sous ses vastes rameaux. »

« Izateak dituan izkutuko guziak ostutzen, edesti edo istoriak dituan ilunbeta guziak argitzen, aspalditako oroigarí guziak izkututik ateratzen eta zeru-lufak gizonaren argitasunari eskeintzen dioten asmagarí guzia agertzen gizonak bere egiñal guziak jartzen dituan mende onetan, jakintsuen begiak ezarí dirala euskaldunen izkuntzagan, izkuntz ain afigarí, ain berezko, ain gozo ta ain ederki goñdetako onetan¹. »

Gure eritar askok, diot beñiz ere, ez dakite gure izkuntza dala « oroigarí polit eta agurgarí, lenengo gizonen seaskaraño bere jatofiz igotzen dana, eta eri ta izkuntzak nasi dituen urteak, ez bere izaneran, ezta bere itxuraz ere aldatu ez dutena. Lengo eri aundi baten oroigarí izanik, bere inguruan eri aundi ta eridiak purukatzen ikusi dituen eta ekaitzaldi gogofenari beti aurpegia eman dioten Sorkaldeko Piramide zentoi antzeko aiek bezalaxe dela » gure izkuntza.

Gure eritarak ez lirake arituko gure lanaz ba-lekite 1889-gafen urtean Aranatar Jose Ignazio'k "Euskalerian ezarí zuan zortziko au :

1. Ikusi « Le Verbe Basque » Inchauspe Apaizaren Itzauréa :

« Dans ce siècle de prodigieuse activité où l'homme s'efforce de ravir à la nature tous ses secrets, d'éclaircir toutes les obscurités de l'histoire, d'exhumer tous les monuments de l'antiquité, de pénétrer tous les mystères que l'univers offre à son esprit, l'attention des savants s'est aussi arrêtée sur la langue des Basques, cette langue si étrange, si originale, si harmonieuse et si merveilleusement conservée : monument curieux et vénérable dont l'origine semble devoir remonter jusqu'au berceau du genre humain, et qui a traversé les âges sans que les bouleversements qui ont tout confondu autour de lui, et les peuples et les langues, aient pu dénaturer sa structure primitive, ni altérer profondément les formes qui le distinguent : semblable à ces gigantesques Pyramides de l'Orient, témoins de la puissance passée d'un grand peuple, qui ont vu s'écrouler autour d'elles les trônes, les cités et les empires, et qui seules sont restées debout, bravant la puissance destructive des éléments et des hommes... »

¡ Euskera ! ¡ Euskera ! ¡ izkunde danen
Gañez dakust goi-goikoa :
Zugandu dezu zure edergaiz
Nere izate osoa :
Zure *adititez* zuk didazu « Bai »
« Ni naiz aiskide gozoa,
Jainkoa eskuta—dan *Adititza*,
Ta *adititza* da Jainkoa »

Onengatik ibili naiz aditz laguntzalea bere aldaketa guziekin Napañoan biltzen.

*
* *

Dakarten lana.

Onenbeste ta onenbeste ibilera egin ondoan esan dezaket, ba, bildu ditutela Napañoan sumatu dituen euskararen aldaketa guziak *zuketako* esaneran. Ixkuta liteke, egia da, txokoen batean oraindik besteen bat, baño ezta gauz aundirik izango. Bai geldituko zitzaizkitela alde askotan nik sumatu gabeko garai bat baño geiago.

Ez uste izan, geroztik, bildu al guzia bildurik dagoanik, nik egin duen lan ontan; ez orixe. Zuketazko esanera baño aberatsagoa da alde askotan *iketazkoa* ta obeki ere dakite ta argatik alde batera eraxagoa litzeke askoz geiago biltzea, erakusle geiago arkituko litzekelako. Gauñ-gauñkoaz beaferzkogoa zeritzaiten zuketazkoa biltzea ta auxe da egin duen lanik aundiena.

Euskaleñiaren zati edef ontako zelai, mendi ta eñekak, eñi eta ibañak ibilirik dauzkat oraingoan. Ikusi ditut bere alderdi aberatsak, baita bizia ezin ateraz bizi diran aienak ere.

Gure eñi mañte ontako baztañ guziak ez dira, ba, berdiñak, baño bai heroietan bizi diren biztanle euskaldunak. Eñi aundietañ bezala eñi txikietañ, eñiañ bezala baseñiañ,

alde guzietan arkitu dut biotzik onena ta gogorik aundiena alegin guzia egiteko beren atarietan deitzen dun guziaren onez. Nik beintzat, guzientzat eskef onez beterik, aifortu beaf (nere biotzak ala eskatzen dit-eta), orenbeste eritan ez dutela eskef txaf bat artu, biotz zimufik ikusi, ezta aurfegi ilunik ere.

Alde guzietan egin zait aferarik onena, guzik eskefi zaizkit biotzik onenaz nere lan gogof ortan laguntzera ta bein baño geiagotan beren artotako edo babanabafetako beaf zuen beta neregatik galduz.

Bijoa batez ere nere eskef on ofen befia ibili naizen alderdi guzietako Apez jaun guzienganaño, iñof berexi gabe; guziak nork nork baño obeki lagunduko ziran eta atsegin emango ziran ibili dira guzi-guziak-eta. Nere laguntzale guzi oiekin neuken zoñak ematen ziran astuntasuna nere biotz gañetik kendu ondoan, egin duen lan guziaren befia ematera noa.

Nere lanak bi zati ditu :

- 1^a. Lenengoan itz batzuek ba-da ere esan nai ditut lengo mendetan Napañoan izan dugun euskeraz, ordutik gelditzen zaizkigun idazki edo ezañitako gauzetatik atera-ta.
- 2^a. Bigarangoan, bildu dituen euskalki edo euskalkitxo guzien befi txiki-txiki bat emango dut, luze emateko asko dira-ta. Eta azkenean esaten dituen aldaketa guziak egiztutzeko ortxe geldituko dira nik bildutako guziak efiz efi jafiak, eta “ Euskera ” n pixkeka agertuz joango dira.

I

Aditz-laguntzalea idazki (escritos) zarëtan.

Napañoan aspaldiko mendetan egin izan diran idazkien bila ibili naiz eta bi motetakoak arkitu ditut, bietatik

ere gutxi aski baño. Ařgitaratuak eta ařgitara gabeak. Mendez-mende ařgitaratu edo egin izan izan diran ariora jařiko ditut eskutaratu dituenak.

« ALDARÉCO GORPÚTÇ SANDUÁRI »

Izen auxe deramate Napařo'ko euskeraz ezagutzen ditudan leřorik zařenak.

1609-gafen urtean Iruņa'n argitaratu zan euskarazko neurtitz batzuek dakartzan idazti bat. Iruņa'ko Gotzai Antonio *Venegas de Figueroa* jauna zenean Kristo'ren Gorputz Jaietan egindakoen beřia dakař'.

Jai aietarako ageřtu ziran lanen ařtean iru oleřki euskerazkoak sarituak izan ziran. Lendabizikoa Ezkuřa'tař Pedro jaunarena.

Goi-napar-egoaldeko euskera utsaz ez ba-da ere, alderdi ortako euskeraren antz aundiena duanaz egiņa dago. Neurtitz auek iruak izen bera dute : *Aldareko Gorputz Sanduari*.

Bere ortan derabiltzan aditz-laguntzalearen garaiak ara emen :

Duçula	yçan banu, -niçu-çaigu, -çaiguna, -çu = jane-
du	ditu gaçu. -çaitçan. -auçu = begirauçu. -çiran.
dugu	-drauc. -ce. -deçaçun. -da. -digu. -dayte-
	çaudela. — çaiçun.

Bigařen saria irabazi zuten neurtitzak Aldaz'tař Migel'enak dira. Onen euskerak Be-Napařa'ko usai aundia du. Ara bere Aditz-laguntzalearen dakartzan garaiak : Du, duenik, badu, dugu, diçula, dion, digu, den, baçe, çuen, dela, çu « janegazu » ; açu, « icu » saçu ; iozu « egiozu » ;

1. Idazti ori ikusteکو biderik ez degu izan, baño neurtitz oiek « Revista Euskara » Iruņa'n agertuak daude. 1879, II urt. 199-104 orialdetan.

diçula = dezaizula; tçaite, diro « jandiro » = dezake; diroque « alaber eman diroque » = dezake; daten = daiteken; datela = daitekela. *Diro* ta *daten* itzengatik iruditzen zait Be-Napañaldekoa izango zala onen egilea, ango Leizañagaren idaztietan arkitzen ditugulako itz oiek, baño Goi-Napaño'kotan ez.

Irugafen saria irabazi zuten neurtitzak Elizalde'tar Joan'enak izan ziran. Bere euskera ez da eñaz asmatzea nongoa dan. Baño esanera guziak gauko Goi-napañ-ipañ-aldeko kerua deramate. Ala ere garai batean çigu esaten du, ta esanera ori Goi-Napañ-egoaldekoa da. Ara bere aditz garaiak :

Gaitu, gayteçen, baduçue, çayo, deçaque, deçagun, gaytengatic, deçan, daiteque, etçindezengatic, ezquindeçengatic, tçean (errepartinçean); dio, badeçaçu, duzune-tan, drakogun, çigu.

Azkeneko itz auxe bakara arkitzen dut Napañ-egoaldekoa; ofen aũeko *dracogun* eta ofen antzekoak, garai artan alde askotan (guzietan ezpa-da ere) zebiltzatenak dira naski. Gero itzegingo degu ortaz.

*
**

Beriain'en Doctrina.

Garai berean edo aurki lentxago egiña izango da, Uterga' (Baldizarbe'ko) Apaiz-Aitak egiñdako kristau-ikasti edo doctrina. *Licenciado Juan de Beriayn, Abad Parroquial de Uterga'*koak egiña dala dio idaztitxoak. Iruñako Gotzai Mendoza'tar Frantzisko jaunak ontzat emana, eta 1626'ko Ofilan, Iruña'n, Alkoz'en etxean irafia.

Irigarai'tar Fermin, Iruña'ko Gaxotegiko Sendatzale-buruarena da idazlitxo aipagañi ori; ta bere ontasunari eskeñak guzia irakuñi ta Aditz-laguntzalea ateratzeko

bidea izan dut. Oñaldean batzuek galdu zaizkio, baño gutxi.

Garai bakoitzeko esanera guziak batera bildurik jafi ditut, eñaxago oañtzeko oraingo euskerarekin duen alkatasun edo berexetasuna.

Garai bakañen bat oso-osorik arkitzen da, beste batzueetatik lagun geienen esanerak eta beste batzuetan lagun bakañarena.

Ona guzia; esanera bakoitzaren atzetik oñaldearen zenbakia dijoa. Zenbakiaren atzetik batzuetan B. izkia jafiko dut zenbaki bakoitzarekin bi oñalde dakartzelako idazti oñek; ta B. izkiak esan nai du bigañen oñaldeko itza dala oñ jafia.

naiz (85);

çara (85); çarden (98);

da (84 B); yçanen da (101); den (89); dela (84);

garade (97); garadela (101);

çaraten (95);

dira (98); dirade (87); yçanen dirade (93 B);

çayona (101); çayzquion (101);

baçaygu (109 B); çaiçquigu (115);

çaiçue,

çayote (124 B); çaiçquote (115);

çaytul (98 B);

çaytu (98 B); bayçaitu (98);

çaytugu (98 B);

çen (100 B); bayce (96); çenean (95 B);

guinan,

çinaten,

zirade (111);

çaiçala (85);

yçanica « Nola Iaungoicoaren Semea, yçanica Iaun-
goycoa, egince guiçon » (107);

banytç, baniz,
baçina,
balitç, ezpaliz (101);

dut (85);
duçu (96 B);
du (95 B); duen (101 B);
dugu (103); dugula (97);

ditu (97 B); dituen (100);
ditugunac (96); ditugula (104);
dituztenac (93 B); ezpaytuzte (87);
ezpaytituzte (109);

diot,
diozu,
dio (97); baytio (100 B);
diote (116);

digun (97 B); *draugu* = digu (84 B);
dizquigu (105); tigute, baytigute (113 B);

dizquiozu,
dizquiola (115 B);
dizquiotegun (84);

çinduen (100 B);
çuen (84 B); yzandubayçuen (98);
ginduen (108);
çuten (85 B);

çituen (107);
ginduce (116 B); bayquinduce (116 B);
çitusten (123);

çiotela (123);

çisquioten (123);

deçan,

deçagun (126); deçagula (87);

deçaten,

ditçaçun,

diçan (123 B);

diçagun (108 B); diçagula (87 B);

deçaque (103); çaque, bayteçaque (107);

deçaquegu (100);

deçaqueten (119 B);

gaiçan,

gaiçaçuen,

gaiçaten,

draçadaçu (101);

draçaguçu (84); drazquiguçu (84);

çeçatela (123);

gaytecen (108);

çaçu (96);

içaçu, « erraniçaçu » (103);

diteque (111 B);

ditezque (110);

nuque (108);

lute « ezpalute » (108 B);

luquetelariç (123 B);

lituzquete « ezlituzquete (108 B);

dedin (116); dedinean, « guç daquigunada etorrìco dela mundua acaba dedinean » (112 B);

daguyen = diguten, « procuraçen duela aldaguyen calte guçia egitera »,

baytate = diteke, « cen baytan ezin baytate gauza gais-
toric (125 B);

badadi (125).

Berriain'daŕ Juan'ek *dotriña* ortan derabiltzen aditz-
garai geientsuok aldaketa oso txikiakin gaurko euske-
raren antz-antzekoak dira, ta goi-napaŕ ipaŕ aldekoaren
esanerak dira.

Ba-ditu, bai, beste garai batzuetan gauŕ goi-napaŕoan
ibiltzen ez diran esanera batzuek. Ara :

Drazadazu = dezadazu; *drazaguzu* = dezaguzu; *draz-
quiguzu* = dezazkiguzu; *drazudana* = dizudana; *draugu*
= digu; *draçaquet* = dezaket; *draçaquegu* = dezakegu;
draçaquegute = dezakegute; *dedinean*; *daguyen* = diguten;
baytate = bai diteke.

Garai auek gogora ekaŕi didate Auna-mendiz beste al-
detik, gure onek baño mende erdi bat lenago *Jesus-Christ*
gure Iaunaren Testamentu Berria idatzi zuana, Ioanes Lei-
zarraga Beraskoizkoa. Onek ibiltzen diŕu bere idatzi ofetan
garai auen antz-antzekoak : *Draukat*, *Drauzkigule*, *Drauz-
kizuet*, *Drauzuet* eta.

Laburdi'n ibiltzen dira orain ofelako esanerak, baño
an ere pixkoat aldaturik; au da, lendabiziko bi izki *dr'en*
artean sartzen duŕe *e bat* : Derautzut, deraukezut, derauz-
kiketzu eta¹. Gure onek ba-du ordea bere berexasuna
angoetatik, garaiaren erdian edo sustraian sartzen dun
za ortan. Baño aldaketa ori ere izan beaŕ du Zuberoaren
esaneran, aipatzen du beintzat Ithurri jaunak.

Goi-Napaŕoan ezpadegu ere esanera oietatik gauŕko
egunean ofduko era bere-berean, ba-diŕugu Baztan'en
iya garai artan (1712'en) Be-Napaŕoan ere esaten zirenak.
Bi gisez jartzen ziŕuan beintzat Pierre D'Urtek bere or-
duko Grammaire Basque'n :

1. Grammaire Basque par l'abbé Ithurri. 126 gaŕen ofial.

« Darozut = dauzut; daroat = daut; darotzuet = dautzuet; darotazu = dautazu; darokuzu = daukuzu; darotzugu = dauzugu; darogu = daugu; darolazue ≡ dautazue; darokuzue = daukuzue. »

Garai auetako bigaíen esanera ori ba-degu oraindik Auna-Mendiz onoztik ere, Baztan'en. Beste *dra*ko esanera ofen aztarna bat ikusi diteke Efonkari'ko *dra* = *dira*'ren ordezkooan.

Beste, alderdi auetako gau'ko euskeran arkitzen ez ditugun esanera aiek ere Auna-Mendiz aruntzko idazletan ikusten diranak dira.

*
* *

Mende ortan beste euskarazko zatitxo bat besterik ez tut arkiñu. Au Jesus'en Lagundiko seme argi bati zo' diogu. Aleson'da' Frantzisko Aitak, Filipe Aundia edo IV iltzean (1665), aren ilobirako egin zuan neurtitza da. Labu'ra baño begiraga'ña batez ere Aíña ori nongo seme dan begirutzen ba-da. Biana'n jaio zan, Aleson Aíña, 1635'an eta Iruña'ko Jesus'en Lagundiko AA. en Ikaste-txean lateratik asi-ta *teologia*'raño erakutsi zituan. Au idatzi edo eskribitu zuan garaiean filosofia erakusten ari zan.

Napa'ro'ko edesti edo istori-egile Moret Aíñaren lanari onek ja'raitu zion; izti edo gramatika gerkera-españe-razkoa ere egin zuan jaun onek.

Bere neurtitza labu'ra dalako osorik ja'riko dut.

GURE ERREGE FILIPE ANDIAREN ERIOTZEAN
EUSKARAZKO KOPLAK

Emen lur guti onetan
Dago Erregea sarturik,
Baña ez mundu gustian

Aren fama estalirik
Dagien negar Gizonak
Filiperen eriotzean,
Aren obrak dirade onak
Itsasoan ta lurrean.
Urtu beitez bioytzak (*sic*)
Negarrez faltagatik,
Eta gure begiak
Beude iturriak eginik.
Auts Errege biurtu zara
Yustentaria zeruen,
Nora (ai nizaz) joanen gara?
Zeruak daude erortren. (*sic*)
Oh Nafarroa leala!
Orai bear du akabatu;
Onekin bizi izan dá,
Onekin ere hil bear du.
Illumbetan dago emen,
Orai mundu gustía,
Zergatik illundu den
Aren iguzki andia.
Oh Kometa Gizonen
Lotzazale bortiza
Joan al ziñan Turkoaren
Buro Cruela gentzera.
Filiperi zertako
Biyotz amoltsu zuenak,
Berzek baño geyago
Bizi merezi zuenak.
Dolore andi eta damú
Daukana biotzean
Nafarroak ezarri du
Erregearen obian.

Olerkitxo au Iruña'n argitaratu izan zan : « Revista Euskara »'tik artu degu, ezer aldatu gabe; baño damu degu lenengo idazkera berean ez egotea.

Emen agiri diran Aditz-laguntzalearen garaiak oso eza-gunak zaizkigu gaurko egunetan. *Dirade, beitez, gara, du izan da, den, alziñan, zuenak.*

*
* *
*

Axular' ta' Pedro.

Mila seireun eta berogei ta bigafenean argitara ematen zan euskalefian irten edo atera dan idazti edo libururik ederenetakoa. Sara'ko Apaiz-Aita izandako Axular' ta' Pedro jaunaren *Gero* izena zuan liburua. Baño ez noa ontaz itz egiñera, bere aditz-laguntzalearen esanera guziak azaltzeko, idazti bat berexia bea' litzekelako. Urdazubita' bikain ofen aditz guztiaren befia norpaitek ematen ba digu, ongi artua izango.

Asko garai derabiltza onek, gau' Napa' alde onetan ibiltzen ez diran bezalakoak. Au egiztutzeko askiko dut adibidez garai batzuek jañtzea. Inchauspe jaunak, Bayona'n 1864'an argitaratu zuanetik artzen diñut.

baitçaica, 14;

lequidacayo = lezaikioke, 16;

daidiquegunic = dezakegunik, 24;

dezaqueyenean = dezakenean, 190;

daquidicayo = daikioke, 191;

ceicana = ziona, 191;

lequidiquedala = litzakidakela, 202;

etçaiçanic = etzaionik, 208;

ciaçoten = zezaioten,

liçatequeyela = litekela, 203;

çaquitça = zatzaio, 210.

Onelako beste asko ta asko garai jakingafiak dakaftza ta norbaitek len baño len guzien befia emango al digu.

*
* *

Mendiburu'tar Sebastian Aita J.L.'koa.

Goi-Napař-ipařaldekoan izan degun euskal idazlerik bikařena Jesus'en Lagundiari zof diogu.

Oyartzun'en jaio zan 1708'ko Agořaren 2'an. Bere euskal idazki guziak Iruņa'n idatzi edo ezafi zituan noski.

Emengo Jesus'en Lagundiko etxean latera erakutsi zuan iru urtez, sei urtez erakutsi zuan beřiz filosofia eta Miranda'tar Gaspař Iruņa'ko Gotzai zanaren eskeaz gero erakutsi zuan Teologia Jesus'en Lagundiko Aita guztiak gure iriburutik eta España guzitik bota zituzten zoritzařeko urterařo. Napařo'ko ta Gipuzkoa'ko baztař askotan Jaunaren itza adirazten 31 urtez ibili zan.

Bere gelditu zaizkigun idazkiak dira : « Jesus'en amore nequei dagozten cembait otoitz-gai » (3 idatzi, 1760); « Euscaldun onaren biciera », « Mezaren entzunbide labur eřeza », « Errosarioco amarrecoen asiera », eta zembait bederatz-urrun edo nobena (1792) eta « Jesus'en Compañiaco A. Sebastian Mendiburuc euscaraz eracusten duen Jesus'en Biotzaren devocioa » (1747).

Gaizkile bat balitz bezala soldadu edo gudari artean Iruņa'tik atera-erazi zutenean, beste iru idazki (Kristau-ikastiaren azalpena) argitaratzeko zebilen, orduko oso bukatuřik; eta idazki oiek ez dira geiago agertu.

Aiřa Agurgaři au Bononia'n il zan 1782'eko uztailaren 14'ean. Guziok ezagutzen dituzue nik bezin ongi bere argitaratu diran idazkiak. Beroietan geientsuan Napař ipařaldeko euskera derabil baño garai ber-bera ta lagun beraren esanerak asko aldetara esaten ditu. Ta ortan eza-

gun da, bere egunetan ba-zirala gaurko aldaketa dietatik franko.

Badiñu garaien batzuek *gaurko* Napañaldean arkitzen ez diñuenak : diotzat¹ dizkiot'en orde; diotzate = dizkiote esateko²; diotzake³ dizkio esan bea'ean. Onela oraingo *dizki* ori irugafengo batentzat esateko danean, askotan *diotza* egiñen du.

Lapurdi'ko esakera oiek ez ote dira gero Oyartzun bereko garai artako esakerak. Ala gogoratzen zait, eta esango dut zergatik. Azken orduan nere eskuetara etofi zaizkit Ondañabi'ko gure Aita Karlos zenaren eskuz egin-dako itzaldi batzuek. Bertan dionaz Oyartzun'en 1775'an esanak dira. Eta idazti onetan garai berrietakoen bat edo beste ikusi dut daka'ela.

Mendiburu Aitak zizkion eta bere kidekoak esateko derabiltza ziotzan⁴ ta bere antzekoak.

Azkenean ditzazkete esateko ditzaquee⁵ derabil, eta litzaqueen⁶ litzazketen esan bea'ean.

*
* *
*

Misiotako Itzaldiak.

Lekarotz'ko gure Ikastetxeko idaztegian arkitzen da idazti au : Sermones de Misión en Basquenze al simple uso de Fr. Carlos de Fuenterravia, Religioso Capuchino. En el Convento de Pamplona. Año 1775. Idazti au argitaratu gabea da.

1. Ikusi, « Jesusen Bihotzaren devocioa », A. Sebastian Mendiburu, 199 orñaldean.

2. Beragan, 44 — gr. orñald.

3. Ber., 390 orñald.

4. 129 — gr. or.

5. 38-77, or.

6. 97 — gr. or.

Au ere Iruñatik datofena da ba, ta napaí euskera da berea.

Ara bere garai batzuek :

Dut (1);	naiz (2);
duzu (1);	zara (1);
du (1); estuen (1);	da (1);
dugula (1); estugu (1);	dire (1-2); dirade (2);
duzute (1);	
duten (2); ditusten (1);	diot (2);
detzaten (1); = ditzaten'en ordeez.	dio (1);
zirela (2);	digu (1);
didate (2);	diote (1).
etzinadela (1);	
bacizun (1);	

Napaíoko euskeran gaur ipaíaldean ibiltzen diran esanera dira ba, Aita Mendiburu'z itzegitean esandakoak ez besteak.

Idazti ortan berean lenengo ofialdeari itsatsirik arkitzen dira beste 8 ofialde oso atsegingaíiak. Iraíarik daude. Ez deramate izenik; ezta ere non edo noiz argitaratuak diran. Bi neurtitz, bat luzea (Misioetako Kantu edo abestiak), eta bestea Ama-Birjiñaren Sortze Garbiaren abestiak dira. Azkeneko aukerak dira gaur ere gure koruetan larunbatero erderaz abesten dilugunak. Argatik uste dut, ez dutela uts egingo lenengoak ere gure orduko Misiolarien abestiak dirala esanez.

Neurtitz auetako euskera ere napaí euskera da, ta ala ba-ditu aditzaren aldaketa oargaí batzuek.

Ona, bertako aditz garai guziak :

zera ta zarade (3); zada (4);
da (6); dire (6); dide (5);
duzun (1); tuzu (2); dituzu (3);
du (2); duan, eta duen (2);

duten (1); eztuenac (3);
dugula (2); duguna (3);

dizu (6); dizun (1);
digu (2);
diozu (3);

zaitu (1);
zaitugun (8);
gaitu (1);
ezaizan (2);
etzalacengatic (1);
ezaizaten (5);

zaitte (2);
zaitte (6);

azu « ikusazu » (1);
izazu (1);
bezo, " barca bezo ;
azquizu, " iducazuquizu (4);

dadien (6);
gaizen (6);

zazun (1);
dezagun (2);
dezaten (6);
daitzen = daitezen (3);
zuena (7).

Sail onetan jafi dituen zenbakiak esan nai dute itza arkitzen dan neurtitzlefenkada.

Neurtitz oietan ateratzen diren itzik afigafienak ara, zer esanerarekin datozen : « aparta bear *zada* » (4) ean. « *ezaitacen* erori », 5. « egonen *dide* aseac », 5. « munduko gusto guziak uzizazu oraidanic », 6. « geldi daicen beca-tuac beingoas barcaturic ».

Napaf-goi ipafaldean arkitzen dira esanera auek guziak edo geienak oraindak ere.

*
* *

Lizaraga'tar Joakin Elkano'ko Apaiz-Aita zana.

Lizaraga'tar Joakin Egues ibateko Elkano izena duan eñian jaio zan 1748'ko urtearen Agoñako 17'an. Lizaraga'tar Tomas eta Iragi'tar Maria Frantziska izan ziran bere gurasoak. Bere jaitetxeak *Miguelena* du izena.

Bere etxetik ez zan atera, Iruña'n bere ikastaldia egiteko besterik. Apezgorako ikastaroa bukatu ta bereala bere eñira itzuli zan eta bi urtez izan zan Bitarteko edo Interino eta gero gelditu zan era bateko Apaiz-Aita egiñik, 1772'an. Gero urte batez Loyola'n egon zan Jesus'en Lagundiko izateko asmotan, baño bere osasunagatik edo itzuli zan beñiz bere Apaizgora.

1835'ko urtean il zan, larogei ta seigañen urtean Ilbeltzako 20'gafenean. Bere jaitetxeko ilobian ortzitu zuen.

Idazti asko egin zituan euskeraz jaun onek. Baño iru besterik ez dira argitaratu.

Urteko Igande guztietarako Platicak edo Itzaldiak Donostian, Ignacio Ramon Baroja'ren moldiztegian, 1846'an. Idazti onetan Napaf-egoalde euskera du, ezagun dunaz berea. Baño asko nasten du, Napaf ipafaldekkoa. Batzuetan esaten du *izanen* eta beste batzuetan *izango*. Esan diñeke ipaf aldeko aditz laguntzalea derabilela era bat, naiz bein edo bein (oso gutxitan) bere eñi aldekoa nasten ba-du ere. *Dizueten* ordez *dizieten*¹; *duzuen* ordez *ducie*²; *zazute*'ren lekuan *zaze*³ ta olakoen batzuek⁴.

1. Ikusi Lizaraga'tar Joakin J'ren « Urteko igande guztietarako Platicac edo itzaldiac, Donostian Ignacio Ramon Barojaren Moldizteguien, 1846 », 9-gr. orñald.

2. Beragan, 9-gr. orñ.

3. 9-gr. orñ.

4. Ber., 439, orñ.

Jaun onek bere beste idazti guztietan Goi-Napaí egoaldeko euskera uts-utsa derabil eta Donostia'n argitaratzean nonbait aldaketaen bat egin zuen bere idazti onetan, ala dirudi beintzat.

Bonaparte Efegegai edo Principe'k London'n argitaratu zituan bere « San Juanen evangelioa » ta « Jesusen honra ta amoretan koplá molde gutikoac » izena duten bi idaztitxo.

Argitaratu gabe Napaíoko Aldundi etxean arkitzen dira :

I Sermones Cathetici Consentanei ad Cathechismum Romanum, Ab anno 1771 « Vasconice ».

Azalaren baíuko aldetik « Fede, esperanza, ta caridadearen Actac uscaras » dakartza ta oien ondotik itzaldi auferako otoitzak lateraz.

« Cembait predícu ta platica uscaras, Urte gucico igandetan ta berce cembait jayetan predícatuac aldiritan Jaungoicoaren gloria ta animen prochuetaco milla zazpitan egun ta iruetan ogei ta ameca garren urtetik alcina ta librugontan nasteca ezarriac » 109 itzaldi dakartza 455 ofialdetan; ofialde bakoitza bi saletan bezirik.

II. Azaletik 3 zenbakiarekin izentaturik dagoan Lizaíagaren Idaztiak sail asko dífu.

1^a. Jesu Christoren Vicitzaren historia laburkiro; eta beraren Ama Virgiña Maria SSmarena Videnabarr : berechsis mysterio celebratzen direnak urteaz elizan, conatzeco itzez itz, nai badu bacocha bere aldian », 54 ofialdetan.

2^a. Ufengo amár ofialdetan dakartza « Cembait dotrina M^a SS^{mme} emanac Sor Mª de Jesus Agredacoari ».

3ª Idazti ontan 64 ofialdetik aufera zenbakitzen asten da berítik; 1^{tik} asten da ta ba-dífu 128 ofialde. Eta emen dauzka « Sandu cembaiten vicitzac euscaraz la-

burrquiro paratuac... » « Berechsi dire Aita Pedro Ribadeneirac contatzen tuenetatic. »

III. *Elcano* gañetik daukan idaztiak CCXVIII ofialdetan lengo idaztian jañi dituan bizitzak beste era batera idaztiak. Gero amairu ofi osoak Ama-Birjiñaren onra ta amoretan egindako neurtitzaz betea dauka.

*
* *

Lizařaga'ren beste idatzi batzuek.

I. Gure, Buruñurdunen Iruña'ko Bakařtegian ba-degu bere eskuz idatzitako neurtitz asko dakartzan idaztitxo bat. Aufena « Sacris solemnii hymnoaren guisara cembait copla Jesus onaren honra ta amoretan »; dauzka asko neurtitz (21 ofialde). Gero « Pange lingua euscaraz » ta uręngo 29 ofialdetan (Bi eręnkadadunak) « Passione Santuas ».

II. Bigařen idatzi bat bere jaitetxean arkitua da « Sermones de Decalogo et Oratione Dominicali ». Irureun eta larogei ta lau ofialdetan.

III. Bere jaitetxean arkitu dudan irugařen idaztia da « Erien ongui maneatzeco eta ongui iltzen laguntzeco cembait itzgaien oroigafi ta asiera. » Eun eta berogei ofialde euskeraz beste amaika laterazko otoitzakin.

Idatzi guzi auetan Goi-napař egoaldeko euskera utsutsa derabil.

*
* *

Luis Luziano Bonaparte.

Inglatera'ko Worcester'en jaio zen 1813'an eta Fano'n (Urbino) il zen 1891'ko Azaro'ko 4'ean. Napoleon 1'koaren bigařen anai Luziano'ren bigařen semea zen.

Ez zun erien zuzentza lanetan sartu nai izan. Naiago

izan zun izkuntz ikaskuntzetara jafia bizi. Gazte-gazte-tandik izan zun gogo bizia ikaskuntz otarako. 1848'en urteko nasketa ondoan sartu zen Frantzian. Korzega'ko saiets batean efiaren ordezeko aukeratua izan zen Asamblea Costituyente'rako. Ufengo urtean ezezturik gelditu zen aukera ori, baño gero Sena'ko alderdian beñiz aukeratua izan zen. Frantzi'ko Efburutza beñitzean Senadore'tako autatua izan zen eta Efegegaiaren izena itzuli zitzaion eta *Alteza* esaten zitzaion andik aufera.

Oxford'ko Ikastol-Buru edo Universidateko Irakaslari izatea irabazia zen, San Petersburgo'ko Jakintsu Alkaftasunen Lagun-omenezkoa ta España'ko Edestilari Jakintsuenak ere 1883'ean beren Lagun-omenezko aukeratu zuten, baita Eskozia, Londres eta beste alde askotako Jakintsu Alkaftasunak ere aintzat zuen ain gizon aundia beren Lagun omenazko izatea.

Bera ibili zen Bizkai, Gipuzkoa ta Napafoke efi askotan euskalki mota guziak biltzen eta añitzekoa dan garbitasun eta argitasunarekin bildu zituan gure euskalki geient-suak eta egin zun bere *Le Verbe Basque en Tableaux* deitu zun idazti añaña. Euskeraren zortzi euskalki bu-ruak, au da, Gipuzko'koa, Bizkai'koa, Goi-Napañ Ipañal-dekoa, Goi-Napañ Egoaldekoa, Laburdikoa, Be-Napañ Sar-kaldekoa, Be-Napañ Sortaldekoa ta Sulet'ekoa beren jolaskera guziekin bertan dakartza. Bost ibilaldi egin emen zitun amairu urteen buruan, 1856'tik 1869' gañe-neraño.

Gañera Efonkari'n jakin dutenaz, ango gizon batzuek, bost, esan zietenaz, bi Bidangoz'koak, Biañitz'en iduki zitun jana ta eguneko bostna pezeta emanaz.

Jaun auxe da, ba, egundaño euskeraren alde lanik aundiena ta gogofena egin duan gizona. Onen lanak efiaren eskuetan ibili ba-lira, etzitzaign euskera galdu zaigun aña galduko naski.

Bonaparte'ren idazti guzien efenkada « Revue Internationale des Études Basques » en, 1907'koan, 164 orialdetik 166'era, Lacombe Euskaltzain jaunak egiñik arkitzen da.

Afen egunetan euskera bizi zan gauñ aztarnik arkitzen ez dan efi askotan; eta gañera berak arkitu zituan garai asko, oso atzendurik daude orain euskera itzegiten dan efitan ere.

* * *

Munañitz'en arkitua.

Munañitz, Goñibañ'en arkitzen da. Efi ontako apez etxean arkitu ditut itzaldi batzuk. 1826'gn. urteko itzal-diak dira. An dakañen aditz laguntzalea onako au da :

eztut,

du, 1; duena, 1; eztuena, 1, dituela, 2;

digu, 1, digula, 8;

duzute, 7; duzutela, 2; dituzutela, 6;

duten, 3;

diozu, -diona, 1;

dizute, 6; dizutena, 2;

dizutet, 1;

dezagun, 8; dechégun, 4 (ditzagun);

dezaten, 3-5;

dedin,

zarade, 1;

da, 1; dan, 2;

zaratela;

dirade, 3; diradela, 2;

zidan, 2;

zion, 1;

ziraden, 3; zirala, 4;

zaigu, 8; zaizquigu, 1;
zazu, 1; echazu, 1; « para echazu ».
zazute, 2; ezazute, 2; « alcha ezazute ».
zizaion, 5;

zaitez, 1; zaitezte, 1;
zinaquetela, 7;
baluca;

ninzan, 2.

*
* *

Nabarlaz'tar' Joseph-ena.

Nabarlaz-tar' Joseph, Makifiain-go Apaiz jaunak egin-dako bederatziruén bat, Jose deunarena ezagutu dut Uarte-tar' Jose Mari Iruña-ko gazte argi ta onari eskerak.

Bederatziruén ori eskuz idatzia dago. Or dakartzan aditz laguntzalearen garai guztiak ara emen :

dut, 17; duda, 4; « duda gauza ».
duzularik, 13; dituzularik, 10; tuzun, 6;
badu, 4; tuen, 10;
duguna, 2-8;
tiozute, 4;
dute, 7; eztuzte, 7;

Zindue, 3-20; zinduen, — zinduena, 5;
zue- (azkenekoan); zuelaric; baizue, 14; zuen, 12; zituz-
telaric, 14;
Zinduze, 22;
zute, 19;

Zinela, 21;
ze, 16; baize, 4; yzanze, 22; zelaric, 4;
dire, 10; diren, 10;
dizun, 15; dizquitzu, 16;

dizquiguzu, 5 ;
dio (azken), diogun, 5 ;
dizugu, 1 ; dizugun, 5 ; dizquizugu, 5 ;
zizun, 6 ; baizizu, 3 ;

zindio, 4 ;

zaizu, 11 ; zazquizun, 2 ;
caicon (zaikon) « Desagradatzen caicon guzia » ;
zaigu, 11 ; bazaigu, 15 ;
zaitugu, 1 ;

gaituen, 5 ;
gaituzten, 11 ;

zaguzu, 13 ; gachazu, 1 ;

dezan, 16 ;
zechan, 16 ; zechaten, 14 (zitzaten) ;
gachazun, 2 ; ezcachaten, 7 ;
zagun, 2 ; zagungatic, 2 ;
dezaguzun, 2 ; dazaguzun, 5 ;
dechagun, 8 ;
ezagute, 3 ;

eztezaquena, 2 ;
daitezen, 6 ;
etzadien, 9 ;
izanzedin, 4 ;
izanzedien, 7 ;
izanbedi, 6 ;
zediegatic, 11 ;
luquen (nailuquen).

Aditz guzti au, Esteribar eta Ultzama'koaren nasketa
besterik ez da.

« *La Profecía de Jonás* traducida al vascuence, dialecto navarro del valle de Baztán, segun se habla en villa de Elizondo, por Don Bruno de Echenique. Londres, 1862. »

« Jonas'en Profecía ».

Onek dakartzan aditz laguntzalearen garai guztiak gauf ere berdin esaten dituzte Baztan'en. Ara, bereak :

naiz, 5;

zara, 5;

ezta, 13;

zait, 14;

zaitzue, 6;

zaicun, 4;

zaitut, 15;

zaitugu, 6;

nitzen, 8; nitzena, 13; nitzelaic, 13;

zen, 1;

ziren, 4;

ninduzun, 7;

ninduen, 7;

ninduten, 8;

zazu, 3; etzazula, 6;

zagun, 4;

zioten, 5;

zaben, 5; « ecen uste zuten guizonac Yaunain aurpegitic iges íten zuela ceren berac ala man zaben entendi-tzera. Eta erran zaben : arnazazute ».

ziolac, 3;

zaitte, 3;

zitiozten, 6;

ut « pagtucoat Yaunai », 9; eztut, 15;

duzu, 5; tutzuna, 15; « becatuec barcatzen tutzuna »;

badu, 4; « uzte ute aren misericordia »;

nuen, 7;

zinuen, 7;

zuen, 3; etzuen, 12; zituena, 15;

zuten, 5; zituzten, 6.

*
* *
*

Lesaka'ko Apaizarena.

« Zerura nai duenac ar dezaquean bide erraza D. Joseph Miquelstorena, Lesacaco Apezac eracusten duena, Iruñean, Logas echean. »

Idaztitxo au Arburua'taí Teodoí Etxalaí'ko Apaiz-Lagunari eskeñak ezagutu nuan. Ortan dakañen euskera alderdi artan itzegiten danaren antzeko euskalkia da, baño gipuzkoerara jaíria dago garai batzuetan.

naz	nintzan	dut
zara, zera	ziñan	duzu
da	zan, zen	du
gara	giñan	dugu
zarate	zinateden	duzute
dira	ziran	dute
nazazu	zait	nuen
nazala	zaizu	zinuen
nazazute	zayo	zuen
nazatela	zaigu	ginuen
	zaizute	zintzen
	zaizte	zuten
zindudan	zidan	didazula
zinduen	zizun	dida
zindugun	zion	didazute
zinduten	zigun	didatela
	zizuten	
	zioten	

zindetan	dizu	nuque
zindezin	dio	ziñuque
zindegun	dizute	luque
zindeten	diote	giñuque
		ziñuquete.
zazu	nitzaquen	
zala	ziñtzaquen	
zazute	zitzaquen	
zatela		

Emen agiri danez idazti onen egileak Lesaka aldeko euskalkitik artu du bere zara, gara, zarate, duzu, dugu eta beste batzuek, baño euskalki onetako nintzen, ziñon, zen eta abar, gipuzkeraz derabiltza. Berdiñ egiten du euskalki ontako *ziñudan*, *ziñun*, *ziñugun*’ekin eta.

*
* *

Labaiño dotriñatik.

Kristau-ikasbide eskuz egindako zar-zaí bat da orain ikustera goazena. Iruña’ko Aita Karmel’daíetako Elias Anai euskalzaleak utzi zidan au.

Noiz egiña ote dan ezin esan degu baño, izkiaz ezagun du zaía dala.

Ontan arkitzen diran garaietan ere ba-du gaurko alderdi artako euskeraren aztarnaen bat. Ona bere garaiak.

dut eta dudala	zenuen
duzu	zuen
du	<i>gintuen</i>
dugu	zuten eta zituzten
дутен	
<i>dadien</i>	diezu
<i>dadiela</i>	diezagula

zaiteque	ditiegun
<i>daiteke</i>	« diozogula » ebatsi ez
« diozogula »	
zion	gaitzan
<i>zilion</i>	dezan
zigun	dezagun
	dietzaguzu

Idazti ontan arkitzen diran *diezu* ta bere salekoak, *dietzaguzu* ta *diozagula*, ez ditut arkitzen alderdi artako oraingo euskalkitxoan.

*
* *

« *Manual de Gramática Bascongada por D. Victoriano Huici, Presbítero.* »

Iruña'n 1899'an argitaratua da idazti au. Bere Egilea, gau' Jesus'en Lagundi'ko seme argia, Etxaí-Aranatz'en jaioa da. Bere idazti onetan garai askotan nasten du ango euskalkitxoaren bukaera, naiz geienean gipuzkoerazkoa erakutsi.

Berak adirazten du aldaketa au¹ esanez : oartu naiz *aditzen* garai askotan, askafezko edo pluraleko biga'en eta iruga'en lagunen esanerak, banak dirala Ba'anka'ko efi aunditxo batzuetan. Etxaíaranatz'en, Arbizu ta Lakuntza'n (2) ibiltzen dute *bie* bukaera : *amatu dezubie-erosi biau zubie-ikasiko dezubie-eraman bear debie*; Ergun'n (Ergoiena) *dezie* bukaera ibiltzen da : *jan dezie-il dezie*; Borunda'n DEZEI : *ikusi dezei-jan dezei* eta beste aldaketa gutxiago esan nai duen batzuek, auek nere iritzi estuan gipuzkoera ta bizkaieraren ustelkeri batzuek besterik ez dira. Bere efiko aldaketa batzuek lena gipuzkoeraz ta

1. Ikusi 16-gr. or.

urēna bere efiko erara ekartzen diñu. *Dezute* edo *dezubie*,
dute edo *debie*, *ziñulen* edo *ziñubien*, *zulen* edo *zabien*¹,
balau², dau edo du³;

nik maitatzen ziñustel = yo os amaba⁴.

ziñuzte = os amaba

zinduztegu = os amabamos

zinduztien = os amaban

maitatzen nitüben = yo les...⁵.

ziñuzkien = tu les

zitubēn = aquelles

giñuzkien = nosotros *ela*.

ziñuzkiten

zitubien o zizuten

maitatu ziñuzkit = te amé⁶.

ziñuzki = te amó

ziñuzkiegun = te amamos

ziñuzkiten = te amaron

maitatu giñuzkizun = nos amaste⁷.

giñuzkien = nos amó

giñuzkieguzuten = nos amasteis

giñuzkieten = nos amaron

maitatu nezazu = Amame⁸.

nezala = Ameme el

1. 17-gr. of.

2. 20-gr. of.

3. 21-gr. of.

4. 28-gr. of.

5. 30-gr. of.

6. 30-gr. of.

7. 30-gr. of.

8. 31-gr. of.

nezazute = Amadme

nezatela = Amenme ellos

nik maitatuko ziñuzkiet edo ziñuzketet = yo os amafia¹.

ziñuzkie = el

ziñuzkiegu = nosotros os....

ziñuzkiete = ellos os

maitatu nezakezu = tu me puedes amar²

nezake = el me puede amar

nezakezute = vosotros me...

nezakete = ellos me...

maitatu zezazket = te puedo amar³

zezazke = te puede amar

zezazkegu = te podemos amar

zezazkete = te pueden amar

maitatu gentzazkezu = nos puedes amar⁴.

gentzazke = nos puede amar

gentzazkezute = nos podeis amar

gentzazkete = nos pueden amar

zük esan niezu — niezkizu = Tu me la o las has dicho⁵.

zük esan niezute — niezkizute = Vosotros me la o las
habeis dicho.

esan dite o dutie — dizkite = Ellos me la o las han dicho.

zük esan ziguzun — ziguzkizun = Tu nos la o las dijiste⁶.

1. 33-gr. or.

2. 33-gr. or.

3. 33-gr. or.

4. 33-gr. or.

5. 39-gr. or.

6. 41-gr. or.

esan zigun — ziguzkien = El nos la o las dijo.

esan ziguten — ziguzkiten o zizkiguten = Ellos nos

la o las dijeron.

nik esanen nookete — noozkete = Yo los diría la o las¹.

zuk esan nizakezuke — nezazkezuke = Tu puedes decirme

la o las².

Garai guzi auek Etxaíaranatz'ko erara dira, baño bat baño geiago gipuzkoerazko bukaera emateagatik asko aldaturik daude. Argatik ez alde batekoak eta ez beste-koak gelditu dira. Etxaíaranatz'ko euskalkitxo guzia batean argitaratzean argi ikusiko da egia.

(Dato'eren zenbakian jarraituko da.)

1. 43-gr. or.

2. 43-gr. or.

NAPAÑO'KO ADITZ-LAGUNTZALEA

ZUKETAZKO ESAKERAN

1921'EKO ILBELTZAREN 27'AN, ELIZONDO'KO AUZO-ETXEAN
EUSKALTZAINDIAN SARTZEKO EGUNEAN
INTZA'R DAMASO AN. BURUÑURDUNAK IRAKURITAKO LANA

II

Ziordia ta Olazti (Olazagutia) ko euskera

Bonaparte'k gipuzkoerazko euskalkia izena eman zion Burunda, Etxari-Aranatz eta Ergun (Ergoyena) guzian itzegiñ den euskalkiari. Baño irudi zait ez difezkela euskalki bat bezala artu, ikusiko degun añeko berdineza ta berexasuna duten euskerak.

Argatik Napañoaren baztar batetik asteko, lena Ziordi ta Olazti'koaz ta orkoaren aldaketa besterik ez diran Altsatsu'ko, Urdian'go, Iturmendi ta Bakaiku'koaz itzegingo dut. Euskalki au lenengo begiraldian eta geroxago ere Bizkaiko euskalkitako artu nuan. Baño garbi ezagutzen dut ez dela.

Eri oietako:

Dot	Daubet = Diotet	<i>Olazti'ko</i> Derot
Dezu	Daubezu	Derozu
Dau	Daube	Dero
Du ta dau	Daubeu	Derogu
Dezai	Daubezai	Derozai
Dubai ta dai	Daubei	Deroi
<i>Urdian'go</i>	<i>Iturmendi'ko</i>	<i>Iturmendi'ko</i>
Jok = zio	Geruzu	Zenduz
Jon = zion	Geru	<i>Bakaikoa'ko</i>
	Geruzai	Genduz
	Gerubei	

Oiek guziak entzutean siñes uste izan nuan bizkai-erazko euskalki franko aldaturik zegoana zela. Baño oso-osorik guzia edo al guzia bildu ondoan, ezagutzen dut, bere - berezko euskera dela Burunda guzikoa. 1881'an Bonaparte'k Iruña'n ateratzen zen «Revista Euskarā»'n zion: 1.ª Eronkari'ko euskerarekin bateratzen den aldeak ba-ditula; *ute* ta *te* bukaerak *ei* ta biurtuz, *dei*, *detzain*, *dute* ta *detzaten*'en orde z bezala... 3.ª Laburdi'ko baseñitakoakin ere bai—dio—*oro aro*'ren orde z esanez, *doot*... *zozkoron* Urdiain'goan gertatzen den bezala. Bizkai'koarekin bukaera oso bakanetan, *doot*, *dau* ta olakotan. 5.ª Gipuzkoa'ko ta Bizai'ko aldaketa frankorekin.

Azkeneko bi gauza adizgañi auetan Bonaparte'rekin nago. Baño Eronkari'koakin duan batasunaz esan bear dut *ute* ta *te*'ren orde z *ei* ta *i* aldatze ori bukaeran *ke* duten garaietan gertatzen dala; au da, Baldintzazko ta Almenazko garaietan eta ala.

Zaitzteke egiten dute *zaitzkei*
Zenduteke *Zendukei*

Baño garai geienetan, *ute* biurtzen dute *zai* ta *te* beñiz *bai*, *ai*; ta gutxitan *bei* ta *ei*.

Bonaparte'k *Doot* eta *zozkoron*'ez diona, berak esaten digu, Urdiain'go Dotriña oso ongi egiñik zegoan batetik artu zuala. Baño gaurko eñi oietako euskeran ez tut ofelako itzik upatzen eta nik uste ez dela len ere izan. Dotriñan olako itzenbat izatea ez da aritzekoa, Ergun'go Apez batek egiña izan zelako.

Euskalki onen gauza berdiñak eta eñi batzuetako bereixtasunak

Euskalki onek ez du ñ'rik ezta ere f'erik. Aditz aldakoiaren sustraia askotan da *ura* ta *r* galdurik *ua*

Urdiain'en eta Altsatsu'n, Iturmendi ta Bakaiku'n egi-ten dute *a* utsik; Olazti'n *durazu*, Urdiain eta Altsatsu'n *duazu* ta Iturmendi-Bakaiku'n *dazu*.

Eri beroietan, sustrai ori *ura* izan bearean biurtzen dute *ira*; Olazti berean gertatzen da au. *Lirake* esan ondoan, bereala esaten due aiek *lurakei*. Urdiain'en be'iz Olaztiko *Lirake*'ren lekuan esaten dute *luake*, ta Olazti'ko *lurakei*'en lekuan *liakei*. Ontan argi dago *ira* ta *ura*'ren sustraiak bat bera direla.

Nondik dator, ba ura edo ira sustrai ori? Euskalki guztietan sartzten den sustrai au nondik zeto'en ezin asmatuz ibili dire gaurdañoko euskal irakasleak. Ustekabe batean topo egin dut, zorioneko orduan.

Etxari-Aranatz'ko mutil bati galdezka ari nintzaion nola esango zukean berak: Zuk gu amari urtez euk ginduzun zure etxean; eta mutilak bereala esan zidan; Zuk gu amari urtez *urai* zuguzun zure itxean. *Urai* orek arifu niñun eta gero galde egin nion, nola esango zun, ba, nik euki nizun zarea. Ta esan zidan «nik *uraitu* nuzun zarea». Gero galdetu nion ea nola esango zukean: nik eukiko nizuke zaldi ori: Ta mutilak erantzun zidan: Nik *uraiko* nuzuke zaldi ori. Eztago zalantzik. *Urai* orek esan nai du gure *eukik* esan nai duan guzia.

Urai auxe da, ba Burunda guziko Aditzaren sustraia; ta iñolaz ere bai, gure *zera*, gera, zerate, dira, ziran, lira ta oien kideko guziena, azkeneko i ori beari bezala galdu-ta. Eleizalde Euskaltzain argiak erakutsi dun bezala (1). Eta ez ote da ori bera gure aditz aldakoi dut, Duzu, Du'ren sustraia ere? Alaxe uste dut. Eta aditz onen be'irik izan baño len, 1884-garen urterako aditz onen ezinbestezko izan izan beara sumatu

---

(1) Luis de Eleizalde, Morfología de la Conjugación Vasca sintética, I Idazt. 10-garen orrial.

zuan gure Euskaltzain Kanpion jaun, bere urte guziaz beti gazte naiko giñukenak eta Vinson jaunak (1).

Olazti'ko euskeran asko sartzen dan beste sustrai bat da *ero*, *derot*, *neron*, *zeron* diot, nion, zion, esateko. Urdiaindañak *ero* sustrai ori biurtzen dute *ea* ta Iturmendi ta Bakaiku'arak beriz *a* ta ontantxe dago eñi oietako euskeraren berdiñezarik ta berexotasunik aundiena. Olazti'arak diote *derot*, eta Urdiain'dañak *deat*, Bakaiku'arak *dat*.

<i>Urdiain'en</i>	<i>Bakaiku'an</i>	<i>Olazti'n</i>
Deazu	Dazu	Derozu
Dea	Da	Dero
Deagu	Dau	Derogu
Deazai	Dazai	Dorogu
Deai	Dai	Derozai

Sustrai onen jatorria non ote dago? Ez naiz iñon-go euskalkitara bila joango. Olazti berekoan dagoala deritzait. Eraman esateko Olazti'n esaten dute *eran*. Nik deramaiot esateko beroien *eran* aditzarekin esango giñuke, nik *deraiot*; ortik berak laburtasunez esaten dute *derot*. Nik neramaion aien *eran*'ekin esan nai ba-giñu, esango giñuke nik *neraion*; eta laburtasun beragatik diote *neron*. Zeramaion esan nai ba' degu beren *eran* aditzarekin, esango degu zeraion; ta aiek egiten dute laburagoaz *zeron*.

Nere iritzi oni indar beria ematera eldu dela deritzait Urdiain eta Altsasu'n ematen dioten aldaketa. Urdian, Bakaiku ta Iturmendi'n Olazti'ko *eran*-eraman aditza esaten dute *ean*. Eta len esan dizuetena, Olazti'ko *ero* adizt-sustraia biurtzen dute *ea*, Olazti'ko aditzaren *ero* guziak *ea* esanez. Olazti'n *derot*, Urdiain'en *deat*; Olazti'n *neron*, Urdiain'en *nean*; Olaz-

(1) Ikusi Gramática Bascongada de Arturo Campión, 789 ofial ta ufengoan.

ti'n zeron, Urdiain'en zean. Geroztik Olazti'ko *derot, neron, zeron* eldu dira beren *eran* aditzatik, eta Iturmendi ta Altsatsuko *deat, nean, zean, eta* Iturmendi-Bakaikuko *dat, nan, zan* eta, beren *ean* aditzatik datoz.

Zer bukaera berexi du euskalki onek?

Euskalki au itzegifen den eri guzietan, Altsatsu atera ezkeru bukaera berdiñak ditute, ta nik entzun dituten euskalki guzietatik berexiak. Bukaera berexi auek ditute aunitzezko bigaeren eta irugaeren lagunena esaretan. Len esan duten bezala bigaeren lagunarentzat beti egiten dute *zai*: Zek *zai*=zuek zerate. Etoñi *zazai*=etoni zaizue. Ibili *duazai*=euki didazute.

Irugaeren lagunarentzat esaten dute beriz *ie* edo *iye* bukaerarekin aditz aldakaitzaren garai geienetan; eta ai edo bai bukaerarekin aditz aldakoiaren geienetan.

Altsutsu'n dute beste guzietatik bukaera berexia aditz aldakoietan. *Zai*'en ordezt esaten dute *zubei, Duazubei, dezubei* eta.

Euskalki ontan berean arkitzen diñugu Napaño'ko beste euskalki guzietan arkiñuko diñugun asko-egile guziak. *T* uts-utsa aditz aldakoiaren asko-egiletako: *tut, tuzu, tu* itzetan. *Z* uts-utsa gendezuke itza *gendezuzke* egiñez. *Tzi* askoegilea; *duratzizu, duratzit*=dizkidazu, dizkit itzetan. *Zki* asko-egilea *zezkidan, dezkizut* eta beste askotan. *It*: *zaitut, zaitu, gaituzu* ta beste askotan. *Tza*: *datzat, datzazu*.

Etxafi-Aranatz'ta Ergun (ergoyena) ko euskera-aditza.

Zenbait garaietan irudi du euskalki onek lengoa bera, baño ala guztiz ere beste euskalki bat dala esa-

teko añe bereixtasun ba-duala deritzait. Burunda'ko euskeran ezta *í* ta *ñ*'rik, emengoan berik asko.

<i>Burunda' n</i>	<i>Etxaři ta Ergun' en</i>	
Naiz	Neiz	Naiz
Zaa	Zaa	»
Da	Da	»
Gaa	Gaa	»
Zai	Zarie	»
Dia	Dia	»
Durazu	Niezu	Dezu
Dura	Dut	Duut
Durazai	Niezubie	Dezie
Durabai	Duutie	Duutie

<i>Burun.</i>	<i>Etx-Ergun'en</i>	<i>Etx-Ergun'en Burun.</i>	
Zaida	Dakıt	Nintzan	Nintzan
Zaizu	Dakizu	Ziñen	Zinan
Zaio	Dakio	Zan	Zan
Zaigu	Dakigu	Giñen	Ginan
Zaizai	Dakizubie	Dakizie	Ziñeen
Zaie	Dakiobie	Zien	Zian
Nuke	Naka		
Zenduke	Ziñaka		
Luke	Laka		
Genduke	Giñaka		

Ori guzia ala izanik ere, garai batzuetan irudi du noizpait izan dutela aidezkoa ta ez txikia, ta ori batez ere Olaztikoari begiratzten ba-zaio irudi du. Olazti' koan *ero* sustraia duten garai guzietan Etxaři-Ergun' goan dute *oo*: *Doot*, *Doozu*, *Doo*. *Noon* ango *neron'* en ordez, *Zoon* esaten dute emen, Olazti'ko *Zeron'* en ordez. Olazti'ko *Ura* sustraia, emen egifen dute beti *uu*; an *lura* = *lira* esateko, ta emen *Luut*; an *Zurain* eta emen *Zuutien*, zidaten esateko.

Ala ta guztiz ere, orain aldian bi euskalki dirala diot, ontan Bonaparte'gandik berexiko ba-naiz ere. Ara zergatik. 1.^a Garai bat bakařik eztute oso berdiñik. 2.^a Bukaerak ere oso berexiak dira garai guzietan.

Nolako bukaerak difu, ba, onek? Etxari-Aranatzen bestetatik berexia du aunitzezko lagunarena. Emen du *zubie* ta Ergun guzian beriz *zie*: etori *nakizubie* Etxari'n, eta nakizie Ergun guzian, etori natzaitzute esateko.

Irugarren lagunarena Etxari'n egiten dute *bie*: *Nakiyobie* = nakiote esateko ta onela gipuzkoeraz *ote* bukaera duten guziak Etxari'n esaten dituta *obie*'kin; efa gipuzkoeraz *ute* bukaera dutenak *ubie*, ta gipuzkoeraz *date* egiten dutenak Etxarin *uutie*-Azkeneko bukaera au berdin-berdin egiten dute Ergun guzian ere. Baño gipuzkoerazko *ote* bukaera dutenai Ergun' en *kiye* edo *kiyue* ematen diote Aditz Aldakaitzetan, eta Aditz Aldakoietan beriz *oore*: *doore* Lizaraga'n, eta (Toñano) Doñan; Unanu'an ordea *orue*: *dorue*.

Bonaparte Ezegegai jauna oartu zan afigarizko bukaera auetaz «La Revista Euskara» Iruña'koan zionaz, eta onelakorik ez zuela iñon arkitzen zion. Sara'ko baztaren batzuetan arkitzen dirala emengo *oo* sustraitako duen aditz garai oien antz-antzekoak eta berak (itxuraz) berdiñak zirala uste izan zuan. Eta itz bat oso-osorik berdin-berdiña da *Doot*. Baño Bonaparte berak dionaz Sara'n esan nai du *dit*, Euskalki ontako *doot*'ek esan nai du ordea *dio*t; eta *dit* esateko euskalki ontan esaten dute *Duut*. Eztira ba berdiñak eta askoz gutxiago beste emengoak bezala diralakoan jartzen difunak.

Euskalki onen sustraiaz bi itz. Len esan duten *uu* ta *oo* sustraiaz landara Euskalki onen Aditz Aldakaitzak garai geienetan *ki* deramate sustraitako. *Dakit* = *zait* esateko; *lakit* = *litzait* esateko; *nakizun* = *nitzai*zun esateko ta ala. *Ki* ori nondik sortu zifeken ikusiz, Kampion Euskaltzain Jaunaren Gramatika nasten ari nintzen aurreko egun batean. Ontan Lakuntza'tar Bi-

zente Unanu'ko Apez jaunaren eskutitz edo karta bat etoñi zait eta artan esaten dit «Doñauñ aitu dut eta oarturik nago *egon* aditza *euki* bezala artzen dutela. Aza onak *egon* dauzkizie? (Aza onak dauzkatzue?) Belak *egon* dauzkizie—Ba-dituzue argizariak? Onek irudi du laterazko *pecunia est tibi?*» Oneraño nere adiskide oñek erderaz esaten zirena. Orduntxe ikusten nuen Kanpion jaunak diola; bere begi luzeaz zerpait sumatuz bezala: «Ez liteke—dio berak—eziñazkoa bezala aurtetik jo, *egon* aditza ez dela izan aditz aldakaitzaren laguntzale. Eta ortik *ki* sustraitako gelditzea. (1)

Jaunak: oña ba non dagoan nere ustez ere *ki* oñen jatoría, *egon* aditzak *euki* edo *est mihi* esan nai duan ezkeroz.

ARBIZU 'KO EUSKARAZ. Arbizu'n euskalki au bera dute bukaeraz; baño sustrai guzia ezpada ere, geientsua beintzat Ipar-Napañokoa dute. Baten sustraia ta bestearen (Etxañi-Aranazkoaren) bukaerak artzetik sortu dan irugañen euskalki ori ere ikusgañia da.

LAKUNTZA, AÑUAZU TA UARTE 'KO EUSKALKIA. Lakuntza'n asten da Bonaparte Eñegegaiak Goi-Napañ Ipañaldekoa deitzen duan euskalkia.

Euskalki au asko euskalkitxotan berexia dago; ta bakoitzaz zerpait beñi eman nai dizutet.

Lakuntza ta Uarte-Arakil'goa sustrai ta bukaera geientsuak berdin dituenak. Añuazu oien bien erdian dagoanak ba-difu berezko bukaera berexi batzuek. Iru eñi auetan gipuzkoerazko *zufe*, *ute* egiñen ditute *zube* ta *ube*: *Duzube*, *dube*; *ñuzube*, *ñube*; *diozube*, *diobe*.

---

(1) Kanpion jaunak bere «Gramática Bascongada,» (1884) 638 oñaldean: Por lo tanto no repugnaría a *priori* el que *egon* fuese un auxiliar del intransitivo. Pero que haya quedado como núcleo la sílaba *ki*, o lo que es igual, la transformadora del *Egon* (estar).....»

Gauza txiki batzuetan berexten dira. Lakuntza'n lirake esateko esaten dute *leeke* ta *lirakete* ta esateko *leekie*; Añuazu ta Uarte'en beriz *lieke*, *liekie*. Lakuntza ta Uarte'n esaten due: *ziñeeben* = ziñidaten esateko, ta Añuazu'n *ziñeeyen*, *zieyen* = zieten esateko.

Almenazko garaietan sustrai askolaria *za* gauza batez ari denerako ta *txa* gauza askoz danerako: *dezaket*, *detxazket* eta onela.

ARAITZ, BERA-BIDASOA TA ETXALARKOA. Araitz'en eta beste bi eri oietan itz egifen den euskera, gipuzkoerara asko ematen duana da. Gipuzkoa'ko *zute* esaten dute *zue*, *t* galtzen dula. Gipuzkoa'ko *dute* emen esaten da *due*. Lege au bera gordetzen du Bera-Bidaso ta Etxalar'koak. Gipuzkoa'ko *ote* bukaera, Araitz'en egifen da *ie*: diote an, eta *die* emen. Bera ta Etxalar'en Gipuzkoan bezala *diote*.

Etxalar ta Beran bezalakoxeko euskera dago *Bost Eri* esaten zaiotenetan.

BASABURU AUNDI TA ARAKIL' GOA. Irañeta'k Uarte'ren ondoan dagoalako zerpait artzen badu ere orko euskeratik, geiena Arakil guzian itzegifen dena du. Ta Euskalki onek gipuzkoerazko *zute* biurtzen du *zte*: Gip. natzizute emen *natzaizte*, an zaizute emen *zaizte*; Gip.'an duzute, emen *duzte*, an dizute ta emen *dizte*. Arakil'n beste gauza bat bere-berezkoa ba-du. Ta ori da Agintzazko ta almenazko garai, *Tx* sustraitako dutenak asko laburtzea. Gipuzkoerazko dezakiozu, Basaburu ta Imotz'en detxazkiozu esaten dutena Arakil'en egifen due detxozu; eta onela esan duten garaietan *Zki* itz puska galduazi egifen diote.

Basaburu goikoan eta Imotz guzian euskalki ori bera dago baño esandako itz puska galdu gabe.

Basaburu Goiko ta Imotz'ko eri guzietan itzegifen den euskalkitxo ontan gauzazko garai geienetan ba-

difū bi esanera, aunitzezkoa esateko. Goi-Naparr Iparaldeko *t* ta *zki* bi askolariak ibiltzen difuelako. Ala esaten dute fiot, eta dizkiot; fizugu ta dizkitzugu, zifizun eta zizkizun, zifizten eta zizkizten. Almenazko garaietan ere bi askolari ibiltzen difute: *tx* ta *zki* (gagai batzuetan; ortik *detxaeten* eta *dezazkieten* esatea.

Euskalkitxo ontan arkitzen da Bonaparte'k Olza'n arkifū zuan bereixtasun bat, guk gero Lañau'n, Basaburu beiko gukian eta Zubietan arkifugo deguna. Gipuzkoerazko dida, ziñidan, lida edo lira, eta onelako *ida* bukaera duen guziak egiñen difute bi *ee*'kin: *dee*, ziñeen, ba'lee (edo lit) Eri batzuetan bi *ee*'n artean sartzen due *r* ta esaten due: *dere*, *ziñeren*, ba'lere ta ala (Basaburutzikian).

LAÑAUN'GO EUSKALKIA. Lañau'n go ibarēko eri geienetan euskalki bera dago. Araizko *diz* asten dena emen *da* egiñen dute. Araitz'n dizkitzuek eta Erazkin'en dazkitzuet (1); itz ortaz eta besteen batez oartu naiz. Lezeta'n, Azpirotz'en Uitzi'n eta Goritin geientsua Araitz'en bezala egiñen da. Beste eri guzitan esan difeke aditza beintzat berdin dela. Lañau'n go Euskalkitxo ontan gipuzkoerazko *zute* bukaera guziak *ui* biurtzen difute; ta gipuzkoerazko *te* bukaera beriz *i*. Zerate=*zaati*, dizute=*dizui*, nizuten=*nizuin*. Gipuzkoerazko *ote* bukaera berik lagun batez ari diranean, ala, «Joxe'ri esan diote» esateko, egiten dute *oi* bukerarekin, «Joxe'ri esan dioj» Baño askotaz danean *ote* bukeara aldatzen dute *ii*; ala: Araiz'ko ta Lañau'goari ardi bana eman *diote*, esateko, esaten due Araizko ta Lañau'goai ardi bana eman di.

Euskalkitxo auetako aldaketa auek auren go begiraldian ematen dute txikiak baño ikusi dezazuen zer

---

(1) Araitz'ko goiefietan ere ofela esaten da.

bereixtasuna sortzen den aldaketa txiki oietatik ara emen Goi Napañ Ipañaldekoaz ikustrik deramazkigunenak.

<i>Arbazu'n</i>	<i>Araitz'en</i>	<i>Bera</i>	<i>Basaburu'n</i>
<i>Uarte</i>		<i>Etxalar</i>	<i>Arakil'n</i>
Dizubet	Dizuet	Dizutet	Diztet
Dizube	Dizue	Dizute	Dizte
Dizubegu	Dizuegu	Dizutegu	Diztegu
Dizube	Dizue	Dizute	Dizte

<i>Erázkín'en</i>	<i>Láraun'n</i>	<i>Leitza'koa</i>
Dazuet	Dizuit	Dizuet
Dazue	Dizuit	Dizue
Dazuegu	Dizû	Dizuegu
Dazue	Dizui	Dizue

LEITZAKOA. Leitzan beste euskalkitxo bat dago, andik landara Areso'n eta (basaburu Txiki'an) bakarik itzegifen dena. Euskalki ontan Gipuzkoerazko zute egifen dute *zue* ta gipuzkoerazko ote bukaera egifen dute *oa*: diote=*dioa*, zioten=*zioan* eta ala; *te* bukaera beriz itzultzen due *ea*, *zafez*=*zafea*, *dezagukete*=*dezagukea*. Areso'n eta Uitzi'n berdin dute.

Erasun'en Leitzeko bukaera berak difu baño gainerakoa Basaburu Txikiko orain esatea guazanak bezala du.

BASABURU - TXIKIKOA. Ibañ ontan *zute*'ren ordez *zue* bukaera bakarik dute Gipuzko'akotik berexia. Euskalki au i'z betea da ta i'ren aurretik i galdu egifen du aditzak beste bokalik aurretik duanean.

Emen agertzen da Burunda'n besterik ikusi ez degun sustrai bañ, *tzi*. *Latzit*, *Latzizu* eta, litzait, litzai-zu'ren ordez.

Basaburu Aundikoaz esan degun *dia*'ren *ee*'zko aldaketa emen ere ba-da, ibar guziko eñietan.

Napañoko beste iñongo alderditan ez bezalako

esanera ibar ontan arkifu dut. Izki batzuk, zenbait garaietan, eztihezke esaten dituten eran ezari. *Dira* edo *dire* esateko esaten dute *dere d* bat, *t* den, edo *d* den ezin igari difekena. *Nadin* esatekoan batek ezin igari dio *din'en* i ori egiñen dute *e* ta *i'*ren bitarteko bat eta azkeneko *n* belarirako da *n̄*: *Nadeñ* (Ezkuña). *U* izkiarekin beste ainbeste gertatzen da zenbiñ itzetan: ba-giñu, ba-ziñu ta olako batzuek esatean belarira dirudi: *giñou*, *o* ta *u'*ren arteko izki bat. Bonaparte ere oartu zen ortaz Labain'en (1) «*U* biurtu diteke *o*, —dio—baño aldaketa batere oifu gabe au, Bost Érietako euskalkitxoa goi-napar iparaldekoa duen, Basaburu-Txikiko lau erietako batean, Beinza Labayen'en arkifu dut. An arkitzen da ba: *duzo* duzu'ren ordez, eta *zuzo* zazu'ren ordez» Bonaparte'k artu zun, ba, *u* tako, *ez u* ta *ez o* deritzaiten ots ori.

Ibar ontako eri guzitan eta Bertiz-Aranan gipuzkoerazko *diofet* esateko esaten due *diof* (bati bezala askori). Uts ori betetzeko *itut* ere esaten dute Bertiz'en. Ezkuña'n ez da ori bakañik. Aunitzezko garai guziak batezkoak bezala ibitzen ditute. Zaituztet esateko *zaitut*, dizuet esateko *dizut*, dizkitzutet esateko *izut*, eta onelaxe dute garaiyik geienetan.

BERTIZARANA'KOA. Basaburu txikian oraintxe ikusi dugun euskalkitxo bera dute Bertiz'en ere. Eta nere ustez, ez dute beste bereixtasunik baizik au. Basaburu'ko *ee* edo *ere*, Bertizarana'n egiñen dute *ire* garai geienetan eta bakañen batean *ide*. Ara, *dirazu*, didazu esateko; *ziñiden*, ziñidan esateko.

Aureko bi euskalkitxo auetan eta Sunbila'koan

---

(1) *L'u* peut encore se changer en *o*, mais je n'ai rencontré cette permutation, tout à fait insolite, qu'à Beinza Labayen, une des quatre localités de la vallée du Petit Basaburu qui font usage du sous-dialecte haut-navarrais septentrional de las Cinco Villas. On y trouve en effet: *duzo* (tu l'as) pour *duzu*, et *zuzo* (aie-le) pour *zazu*.

beste aldaketa oraindano ikusi ez dugun bat egiten dute. *Ziñi* adizkiaren ondotik *ie*, *ii* edo *iu* eldu ba'dira *ziñi* adizkia biurtzen dute *zin* eta ala *ziñiñidan* edo *ziñiferen* esan bea'rean, esaten dute *ziniñidan*, (Sunbi la'n), *zinteren*, *ziniñion*, *ziniñiun*, eta alakoak. Zi-ñi-ñi'ren eta bere antzeko itzetako iru *i* bata bestearen ondo-koak belarira txorotxegi ematen dutelako izango ote da ori?

SUNBIĻA' KOA. Orain ikusi difugun bi euskalkitxo auen beste aizpa bat da ikustera goazena; baño aien aldean askoz aberatsagoa. Euskalkitxo ontan *tzi* ta *tzai* bi sustraiekin egiten difute garai ber-berak, berdin esaten dute *litzit* nola *latzit*, *litzaizkit*, nola *latzizkit*; *zitzaiten*, nola *zaiten*, *zitzaizun* nola *zaizun* garai bera esateko. Ta garai au da euskalki onek duen gauzarik gogoragarinetakoa. Etxalar'tik landara ez dut napařiparaldeko euskalkietan olakorik arki-ñu. Len-lenagoko garaia egiten dute emen Oraingo'ari *n* bat erantsitzeakin bakarik. Ara emen:

<i>Oraingoa.</i>	<i>Len-lentxagokoa</i>	<i>Etxalar'en</i>
Zait	Zaiten	Zaian
zaizu	zaizun	zaizun
zaio	zaion	zaion
zaigu	zaigun	zaigun
zaizue	zaizuen	zaizuen
zaiote	zaioten	zaioten

Gipuzkoerazko len aipatu dugun *ida* bukaera emen egiten dute *iie*; *zitzaidan* = *zitzaizen*; baño ez beti; ibiltzen dute *ida* bukaera ere, baita *ira* ere: *ziniñidan*, *ziniñidaten*, *lirakete*, *liñirakete* itzetan. Euskalkitxo ontaz egin nezazken beste asko oar ez luzatzeagatik uzten difut, ta berau diot euskalkitxo geienez.

ARANO' KOA. Eri ontako Euskalkitxoa oso ikusgaria da, batez ere bere aditz aldakaitzaren bereixtasunaz.

Ara emen bere bertako garaia.

Naz=Naiz
Zee=Zera
Da=da
Gee=gera
Zeete=Zerate
Dia=Dira

Za ta *tza* sustraiaren ondotik euskalki ontan ez dute *i*'rik sartzen: *zat*, *zazu*, *zagu*, *litzat*, *litzazu*, *litzaket* eta.

Euskalkitxo onek *zute* bukaera egifen du *zue* ta *tzukee*; ta gipuzkoerazko *ote* bukaera beriz *ie* ta *iyue*: *zitzaien* = *zitzaioten*, *litzayue* = *litzaiote*, *liyue* = *liote* eta ala.

GOIZUETA 'KOA. Arano ta Goizueta bi eriok bata bestearen ondoan egoteko, arigarria da euskeran batetik bestera dagoan berexasuna. An ikusi degu *i* izkia galdu egifen dutela *zat*, *zazu* ta beste orelako itzetan. Emen beriz, an artzen duen *a* kendu ta kentzen duen *i* izkia artzen dute. Ala *zait* esateko esaten dute *zit*, *zizu*, *zio*, *zigu*. Berealaxe *nitzizu* = *nitzaitzu*'ren lekuan; *gitzitzu* = *gatzaitzu*'ren ordez, *litzit* = *litzait* esan bearean; eta onela *tzi* sustrai askolaria- ren ondofik ez dute *a*'rik nai. Arano'n sustrai askolari guziak gipuzkoerazkoak difute; Goizuetan ordea guziak napa'aldekoak. Euskalki onen gixekoa Be-Napara'ko Zizo-Mixaiain'en zegoala zion Bonapartek. (1) Ala ere, garaien bukaera asko, gipuzkoan bezalaxe egifen difute. La'raun'go euskeraz itzegifean *ote* bukaeraz esaten nuan aldaketa, egifen dute emen ere beren erara. Gipuzkoerazko *ote* bukaera ez dute era berean aldatzen batez itzegifean, nola bi edo geiagog

---

(1) Le Verbe Basque en tableaux par Le Prince Lois Lucien Bonaparte. *Observations*.

itzegiñean. Batez itzegiñen ba'da, gipuzkoeraz bezalaxe esaten dute: diote. Ala, Joxe'ri argia ekañi ba'liote, esaten dute. Baño bitaz esan bea' dutenean kentzen diote erdiko o ori ta ala esaten dute: Joxe'ri ta Txomin'i argia ekañi *ba'liñe*. Aldaketa onengatik irugañen batzuei dagozkien garañen esanera guziak bukatzen difute *iñe* bukaeraz. Aiei eraman diote, esaten due: aiei eraman *diñe, liñe, diñet, diñegu*.

Gipuzkoa'ko dida, emen egifen dute *dia*, erdiko *d* izkia galduz.

ZUBIETA' KOA. Zubieta'ko euskalkitxoak Basaburu Txikiko euskalkitxoaren bukaera, baño angoaren utsarterik ez du. Bildu dituten guzietan osoenetakoa da.

Goiko erietan ikusi dugun *atzi* sustraia emen *itza* biurtzen due: *litzait* eta. Ta emen ez dut arkitu Basaburu'n arkiñu difugun beste berexasun aietakorik ere naiz ain bertan egon. Ba-dute emen beste berexasun bat. Gipuzkoerazko *ninduzun* eta *ginduzun* garañetan erdiko *d* ori beraxtu egifen dute ta *y*'ren gixen esaten dute. Labain'en berorixe egifen dute *ginduzun*'ekin, naiz *niñuzun* esan.

<i>Ezkuñan</i>	<i>Erasun'en</i>	<i>Saldis'n</i>
Nadeñ	Nain	Nadien
Zañezen	Zañezen	Zañezen=Zañean
Dein	Dain	Dadien
Gañezen	Gañezen	Gañezen
Zañezen	Zañezen	Zañezten
Dein	Dañezen	Dañezen

<i>Sunbiñan</i>	<i>Labain'n</i>	
<i>Legasñan</i>	<i>Zubieta'n</i>	<i>Arano'n</i>
Naien	Nain	Nain
Zañezen	Zañezen	Zañezen
Daien	Dadin	Deien
Gañezen	Gañezen	Gañezen
Zañezten	Zañezten	Zañezten
Dañezen	Dañezen	Dañezen

ULTZAMA' KOA. Ultzama.guzian, Odieta ta Anue ibarétan euskalki bera itzegifén da, ta au bera itzegifén emen zen Xulapen'en (Juslapeña) ere; bai biñipin Osakar eta Beorburu'n.

Euskalki onek len Basaburu Aundi'koan ikusi diñugun napa' ipa'aladeko sustrai askolariak difu. Emengo euskeran aditz aldakaitzan *zki* sustraia sartzen da, baño aditz aldakoiétan beti napa'-ipa'aladeko *t* ta *tx* dira sustrai askolariak.

Ultzamako eri guzietan esaten dute *t* ta beste ibarétan be'iz geienak *t* goga'ra. Euskalki onen bukaera berexiak dira *zie* zute'ren ordezt eta *te* edo *ote* gipuzkoeraz bezalaxe.

Euskalki ontan gertatzen da almenazko garaietan napa' egoaldekoko euskalkian ere gertatzen dana, baita ere Arakil'en. Au da, garai oien asierako *de* jan egifén diote; ta dezaket esan bearean esaten due *zaket*, *zakezu*, *zake* ta garai ori bera aunitzekoa egiféan askotan batekoak galdu zuen *de* be'iz artu egifén du. Ala esaten dute: *detxaket*, *detxakezu* ta. *Txaket* utsik ere esaten da, baño geiago *detxaket*.

ESTERIBAR' TA EROIBAR' KOA. Esteribar'ko euskera Ultzamakoaren antz-antzakoa da. Bukaerak berberak difu. Sustrai askolaritako *tx*'ren ordezt artzen dute *tz*, ta *t* gozoaren ordezt *t*.

n'rik ez da euskalki ontako aditzetan, beti gogortu egifén dute.

Ibar' geieneko erietan, Iragi atera ezkeroz, nere ustez guzietan len-lentxagoko garaiak bukaerako o izkia galdu egifén dute. Ta esaten dute *zitze*, *zine*, *ze*, *N*'ren ondolik *t* eldu denetan *t* ori *d* biurtzen dute: *Nindaike*, *zindaike*, *gindaizke*.

Eroibar'koa ta baita Artzibar'koa ere Esteribar'koaren aldaketa batzuek besterik ez dira. Ta aldaketa

aundiena dago gipuzkoerazko *io* ta *iote* bukaera duten garaietan egifen dute *ako* ta *akote* ta batzuek *eko* ta *ekote*, au Artzibar'en geiago.

Eroibar'en garai geienetan ibiltzen dute oraindik Ipar-aldeko *t* sustrai askolaritako, baño Artzibar'en oso gutxi ibiltzen da, ta oren lekuan artzen dute *dizki*.

Garaietako lenengo lagunaren *ida* bukaera iru ibar auetan agertzen zaigu, geienean erdiko *d*, *r'e* biurturik; Esteribar ta Eroibar'en *d'*ekin ere garaien batzuetan ibiltzen dute baño. *Zinira* = ziñidan esateko, *zira* = ziran esan bearean.

Artzibar'en beste aldaketa oargari bat egifen dute. Aristian esan dugun *zinira* ortan bezala bi *i* eldu diranean *n* erdian dutela, *n'*ren ondotik eransten diote *d*, ta esaten dute *zindira* = ziñida'en lekuan, *zindigu*, *gindizu* ta ala. Baño gero ariagarigoa dena *zin*'en ondotik *e* eldu ba-da ere *d* ori berdin sartzen dute, *zindeko* = ziñio'ren ordez ta onela gipuzkoerazko *ziñi* guziak egifen diñute *zindi* edo *zinde*'rekin.

Artzibar'ko euskeran beste berextasun ikasgari bat ba-da. *Ke'z* bukatzen diran garaietan bukaeran bea' luken *ke* erdira sartzen dute. *lezakera* = lezadake esateko, *lezazkera* = lezadazke'ren ordez; *lezakera-te* = lezadakete esan lekuan.

AURITZ TA OROZ-BETELU'KOA. Auritz (Burguete) ta Oroz-betelu'ko euskalkiak orain ikusi difugun oien aizpatxo batzuek dira. Dira len ikusiak baño atsegiñagoak belarirako, an bukaeretan galtzen duten *n* emen beñiz artzen dutelako. Bestenaz ango *ziñi* ta *giñi'*z esan degun aldaketa berdin-berdiña da emen ere, baño an baño ere auferago deramate *zin* edo *gin*'en ondotik *bocal'*ik ez bereala jartze ori. Emen *zin* edo *gin*'en ondotik beti dator *d*, *bocal'*a baño len. Oren adizpideak jañi baño len beste beren arteko ber-

extasun bat nai dut adirazi, biak batean sañi ikusteko. *Zin* edo *gin*'eri atzetik erasten dioten *d*'ren ondotik Auritz'en jartzen dute *e* izkia, ta Oroz-Betelu'n beñiz *a*.

<i>Auritz'en</i>	<i>Oroz-Betelu'n</i>
Zinden	Zindañ
Ginden	Gindan
Zindeten	Zindaten

Napañ Ipañaldeko ñ askolaria ez da agiri euskalki auetan, garai bat bakañean Oroz-Betelu'n besterik.

Esteribañ 'tik asi-ta onerañio ikusi degu, Napañ Egoaldekoa Bonaparte'ek deitzen duan euskalkia; orain sartzera goaz Aezkoa'n, Luzaide'n eta Baztan'en itzegiñen diranetan.

AURIZPERI' KOA. Aurizperi'n (Espinal), Aezkoan, Luzaide'n, Baztan-Basaburu'n, Amayur'en eta Zugañamurdi'n itzegiñen diran euskalki guziak aidezkoa ba-dute. Argi agiriko da ori onako ikusbide ontaz:

<i>Luzaide'n</i>	<i>Aurizperi'n</i>	<i>Aezkoa'n</i>
Daazu	Darazu	Dadazu
Daa	Dara	Dada
Daazie	Darazie	Dadazie
Daate	Darate	Dadate
<i>Baztan-Bas.</i>	<i>Amayur'</i>	<i>Zugañamurdi</i>
Datazu	Datazu	Datazu
Daut	Daut	Dat
Datazue	Datazue	Datazue
Dadate	Dadate	Dadate

Au ikustean irudi zait, ba, guziak aide dirala, gaur bi etxealdetan berexiak bezala, bañio.

Ara oraindik beste ikusbide bat.

<i>Luzaide</i>	<i>Aurizperi</i>	<i>Aezkoa</i>
Daizut	Dauzut	Dauzut
Daizu	Dauzu	Dauzu
Daizugu	Dauzugu	Dauzugu
Daizie	Dauzute	Dauzie
<i>Baztan-Bas.</i>	<i>Amayur</i>	<i>Zugaramurdi</i>
Datzut	Berdin	Berdin
Datzu		
Datzugu		
Datzute		

Ikuskai ontan agiri da argiago zein zeñekin eldu diran obeki. Luzaide, Aurizperi ta Aezkoa dira orain aidezko urbilena duenak.

Ta azkeneko biak berexten dira angoagandik, Luzaide'n *i* esaten dutelako Benaparako erara, emen *u* esaten dutena. Esan difeke, ba, beren berexotasunik aundiena datořela esaneratik, berezko aditzaren iza-neratik baño geiago.

Aurizperi'ko euskalkiak, nola baita Eroiabar'ko azkeneko eria Aezko aldera, bere ibareko euskalkitik nasten difu asko garai oso-osoak. Baño Aditz alda-koiean garai geientsuak Aezkoa'ko erara difu Aezkoa'n *dada* egifen dutena, emen bigaren *d, r* eginez *dara* esaten dute. An *e* egifen dutena ere, emen *a* biurtzen dute.

<i>Aezkoa'n</i>	<i>Aurizperi'n</i>
Deet	Daet
Deezu	Daezu
Dee	Dae

Beste gañerako gauzetan elkarëkin dabilta beti.

LUZAIDE ' KOA. Luzaide'n bildu dutena geienean ongi datoř Bonapartek Be-Napart Egoaldekoa bezala jartzen duanarekin baño ez beti, Luzaide'koak beti artzen difu goi-Napart aldekotik izki berexien batzuek edo baita garaien bat ere.

BAZTAN' GOA. Baztan'en bi eratara itzegiten dute. Baztan-Basaburu'koak egifen difute *Napař* ipar-aldekoak bezalaxe n'ek eta beste aldean ez dute n'rik.

Gero garai batzuetan baditute lagun baten baño geiagoren esanerak berexiak.

Ara: *Nintzan* eta *ninzen* esaten dute Bazt. Bas, ta beste aldean beriz *nitzen*.

<i>Baztan Bas.</i>	<i>Amayur'en</i>
Neiden	Nindaien
Zindezen	Zintezin
Zeiden	Zedin
Gindezen	Gindezin
Zindezten	Zintezten
Zeitezen	Zitezen

<i>Baztan Bas.</i>	<i>Amayur</i>
Zaitutet	Zaiztet
Zaitute	Zaizte
Zaituztegu	Zaiztegu
Zaizte	Zaizte

<i>Baztan Bas.</i>	<i>Amayur</i>
Diozuten	Dakioten
Diozuzun	Dakiozun
Diozon	Dakion
Diozogun	Dakiogun
Diozutzen	Dakiozuen
Diozoten	Dakioten

Ba-dira, ba, Baztan'en onelako berexetasun ikusgarriak Baztan Bas.'tik Baztan Goiza'ra, baño garai asko ta askotan berdin-berdiñak dira.

Bietan nasten da, ta ez gutxi Goi-Napařoko euskalkietatik. Eta ez naiz aritzen Bonaparte bera zein euskalki artean jaři ez zekiala arkitzea. «Baztan ibar-eko euskera, dio berak, artu lifeke, ezeren eragozpenik gabe, laburdiko irugarren euskalkitxo bat bezala, eztiŕeke, ba erabaki, kasketa piskoatez ez izatea, ea

azkeneko ortatik edo goi-napař ipařaldekotik artzen daun geiago.»

Ez noa, ba, ni erabakitzea nongoa den, emengo euskalkiaz, esatera noanaz. Emengo euskalkiak Laburdikoaren bukaera berak diřu garaiyik geienetan.

Baño Baztan'go bi alderditako euskalkitxotan badiute Laburdi'n difuten erako garaiak eta goi-napařaldekoak uts-utsik diranak. Len ainbeste aldiz ikusi degun *t* sustrai askolaria emen daukagu beřiz, tut, tuzu, tu itzetan. Ařitzekoa da gero *tut* ořekin gertatzen dena. Napařo'ko baztař guzietan, nere ustez, ibiltzen da. Araitz, Leitza ta Areso'n *ba* auřetik ezpadu, ez da ibiltzen geienean *tut* ori; baño *ba-tut* esaten dute oietan ere, naiz geienean *diřut* ibili.

Ori da, ba, Napařoko euskeraren ezagunagaria. Gaurko napařo guzi-guzian arkitzen da, ta emendik landara iñon ibiltzen danik ez dakit.

Baztan'go bi alderdietan arkitzen dut beste garai bat Napařoko lau ibařetan bakař-bakařik arkitzen dena; Napařoko iru baztař urtienetakotan, Burunda'n, Zaraitzu (Salazar), Eřonkari (Ronkal) en, eta Baztan'en. Ara:

<i>Gipuzkoeraz</i>	<i>Burunda'n</i>	<i>Zaraitzu'n</i> (Bonaparte)
Diotet	Daubet	Dabet = diabezut
Diotezu	Daubezu	Dabezu
Diote	Daube	Dabe
Dioteġu	Daubeu	Dabegu
Diotezute	Daubezai	Dabezie
Diote	Daubei	Dabe

<i>Eřonkari'n</i>	<i>Baztan'en</i>	<i>Zaraitzu'n</i> (Orain)
Dabeid	Dabet	Diabexut
Dabeidzud	Dabezu	Dabexu
Dabei	Dabe	Diabexu
Daguei	Dabegu	Diabexugu
Dauzei	Dabezue	Dabezie
Dabei	Dabete	Diabexie

Zaraitzu ta Eronkari'n Bonaparte'k bildu zifuanak jaři diřut lenengo lekuan eta gero bigaren aldiz jaři dutena da gauř esaten den bezala. Eronkari'n gauř nik bildu dutena franko aldatua dago, *Dauzeir*, *dauzei* eta. Argatik eztut jaři.

Baño oř jaři diřuten oien arteko aidetasuna iñořk ez dezake noski zalantzan edo dudan jaři. Napařoa bere buruaren jabe zen garaietan nonbait ere gure gurasoen artean ba-zen orain baño alkartasun geixago izkuntzean ere ta orduko aztarnak gelditzen zaizkigu naski itz oietan.

Garai ořen jatořia. Garai ořen jatořia argi-argia da neretzat. Olazti'ko *derot*=diot'en ordezkoaz itzegiřean eta aren jatořia agertzean ikusi degu ango *eran* aditza *derot* ořen iřurburua dala. Gauza bat bati ekaři diotela esateko, *derubet* esaten dute Olazti'n. Oř eza-gun da lenengo *ro* sustraiako *o* izkia *u'*az aldatu besterik ez dutela egin eta *o'*ren ondotik *b* gogortxoá litze-kelako Burunda bereko beste eři batean, Urdian'n, *derubet'*eri *r* kendu egiřen diote, len esan dutenaz, eta esaten dute *deubet* ta andik urbilengo eřian Iturmen-di'n *e'*ren lekuan *a* aldatzen diote, esanez: *daubet*. Baztan'en ere ez ote du jatoři ori bera?

Zaraitzu ta Eronkari'koaz, uste dut biņipin, ez duela beste sorpururik. Eronkari'n eramán esateko ibiltzen dute beti *eruan*; ortik *deruabet* berez jalkitzen da. Ta alde guzietan gertatzen dena, labuřago esate-agatik, *dabet*, *dabeid*. (Eronkari'ko bukaerarekin).

ZUGAŘAMURDI ' KOA. Zugařamurdi, Urdazubi ta Frantzi aldeko beste bi eřietan Baztan'go euskera-ren antz-antzekoa dute. Asko ta asko garai berdin-berdiņak ere bai Baztan Goiza'koakin; baño Baztan' goak baño ere joera geiago du Laburdi'ko euskalkira, naiz artatik ere piskoat berexi.

AEZKO 'AN. Bonapartek emen egin zuan lana baño obegorik ez nula egin bear etsia nengoan, baño ala ere nere begiz ikusi ta nere belariz entzun nai izan nuan ibar ontako euskera ta iñojz bildu gabea ba-lego bezalaxe bildu.

Nere lan aldia egin ondoan aurrez-aurre jari difut bionak eta garai geientsu-etan berdin daukagu. Baño garai batzuetan arek *au* esaten duan lekuan neri *ou* esan didate.

Gipuzkoerazko	Bonaparte'k	ta nik bildu dut
Zindudan	Nauzu	Nouzue
Zindun	Zauzu	Nouzue
Zindugun	Gindauzu	Gindauzue
Zinduten	Zauzute	Zouzie

Ofen aunitzekoa Gip.	Bonaparte'k:	nik bildua:
Zindutedan	Nauzie	Nouzie
Zindute	Zauzie	Zouzie
Zindutegun	Gindauzie	Gindauzie
Zinduten	Zauziete	Zouzie

Onelako beste aldaketa batzuek ere ba-dira, batzuek aundi samarak, besteak txikixagoak. Arek *zute* bukaerarekin artu zifuan franko, *zie* bukaerarekin esan dizkidate.

Beste bat:

Bonaparte'k:	Dayet	Dayezu	Deet.	Deezu	Gipuzkoeraz:	Diotet	Diozezu
<i>Aunitzekoa</i>	Daye	<i>Aunitzekoa</i>	Dee	<i>Gipuzkoeraz</i>	Diotet	Diozezu	
Daiztet	Dayegu	Deiztet	Deegu	Dizkietet	Diotegut	Diozietegut	
Daiztetu	Dayezie	Deiztetu	Deezie	Dizkietezut	Diozietezut	Diozietezut	
Daizte	Dayete	Deizte	Deete	Dizkiete	Dio	Diozietezut	
Daiztegu		Deiztegu		Dizkietegut			
Daiztezie		Deiztezie		Dizkietezut			
Daizte		Deizte		Dizkiete			

Orain aldian ango euskalkiak dauzkan esanerak ageriko dira, ba, lan ortan.

ZARAITZU 'KOA. Aezko'koa baño ere ikusgaria-
goa da Zaraitzu'n len neronek bildu ta gero Jaurte'ko
(Jaurieta) Apez langile ta on-on batek zuzendu ta txu-
kundu difena. Lan ontan ez da izango Bonaparte'k
bildu edo oartu ez zuan gauzik nai ba-dezute, baño
arek eman zizkigunetan baño askoz argiago agiri da
erianen esanera itz puska guzietan. Arek jafi zuan
guzia z ta Tz'rekin nai eriak x ta tx 'rekin esan. Egia
da euskalki ortaz egifen difun oarsetan argi jartzen
duala noiz egifen duen x ta noiz tx, baño ala ere izkun-
tza beña dirudi itzegifen dan era berera idatzi edo
Napa'oa'n esaten degun bezala ezañirik.

Gañera lan ori xuxendu difen Apez jaun arek ain
txukun, poleki ta argi jañirik itzuli dif. Atsegin geiago
ematen dif beste dekartzaten guziak baño.

Zaraitzu'ko euskalkia da guzia ezta, x ta tx'ez
josirik dago, gaiztakeririk gakeko aurtxoakin edo ze-
rutarakin itzegifekoa dirudi. Entzun dezagun beren
Orain-bertako garaia.

Ni Nitxu	<i>Gipuzkoeraz</i>	Beste garai bat.	Naike	<i>Gipuz.</i>
Xu Xra	Naiz		Xaixke	Naiteke
Kura Xu	Zera...		Diaikexu	Zaitezke
Gu Gitxu edo gra			Gaitketxu	
Zek Zadie			Zaizkie	
Kurak Txu edo gra			Diazteketxu	

EÑONKARI'N. Zer esango dizuet euskalki ontaz?
Bonaparte'k bildu zuanarekin gelditu bea'ko degula,
beste aldien batean len bilatu niñuan baño erakusle
obeak ez ba-dituf upatzen.

Bi itzetan. Berez lan astun eta nere motelkeriz
astunagoa egin duten ontan, ikusi dugu lena gure asa-
bengandik gelditzen zaizkigun napa' euskalkizko
idazki edo liburuaz oraingo Napa'oko euskera ez dela
asko asko aldatu ordukotik onera, bere aditz lagun-
tzalean.

Burunda'an arkifu dugu iru euskalkitxotan berexten dan euskalkia ta oartu gera *zai* bukaera duela aunitzezko bigaŕen beti, Olazti'n, Ziordi,n, Urdiaien'en, Iturmendi ta Bakaikoan; Altsatsu'n beŕiz *zubei* bukaera egiŕen dutela; ta azkenean irugaŕen lagunarentzat beŕiz eŕi guzietan iru bukaera ibiltzen diŕutela: *bai, ai ta ei* (au Eronkari'n bezala).

Etxaŕi-Aranatz'en ikusi dugu beste euskalki bat beste iru euskalkitan berexia. Etxaŕi'n *zube* bukaera'rekin aunitzezko bigaŕen lagunarentzat ta Arbizu'n ere bukaera berdiŕarekin; Ergun guzian oŕen ordez upatu dugu *zie* bukaera ematen diotela ta irugaŕen lagunarentzat *bie, ie ta yue* ere bai, naiz garai guŕxitan.

Lakuntza, Uarte-Arakil eta Aŕuazu'koai aditu diegu *zute*'ren ordez *zube* ta *ute*'ren lekuan Lakuntza ta Uarte'n *ube* derabiltela ta Aŕuazu'n beŕiz *ote*'ren ordez *iye* ta *eye*.

Arakil, Basaburu ta Imotz guziko *zte* zutenen ordezkoak aŕifu gaifu ta oartu gera bukaera ber-berak ba-diŕute ere Arakil'en, esanera motzagoa ta ez ain ugaria dutela.

Gero sumatu dugu Laŕaun'daŕen *Zute*'ren ordezko *zui* ta *ute*'ren lekuan esaten duen *ui* ura, ta baita nola *ote*'ren lekuan batentzat danean *oi* bukaera ematen dioten ta askorentzat denean *î*.

Leitza'n ikusi dugu ondorean Araiz'ko *zue* bera *zute*'ren ordez esaten eta bi bukaera beŕi *ute*'ren lekuan *ea* ta *ote*'ren lekuan *oa*, ta berorixe Erasun'en eta Ezkuŕa'n.

Basaburu - Txikian, Bertizarana'n Sunbiŕa'n eta, *zue* bera arkifu dugu, baŕio ala ere oartu gera zer berexketak diŕuten *ia* bukaeraren ordez eta.

Arano'n ere *zue* bera ikusi dugu biga'ren lagunareñ bukaeratako, baño, emen topo egin dugu beste bi bukaera ezagunezakin, *ee* ta *oe* baita ere len Etxari'n ikusi duguna beñiz emen arkifu dugu, au da, *yue* bukaera.

Goizueta'n ez dugu arkifu gipuzkoerazko bukeratetik berexirik *ite* bat besterik eta ori aunitzezko iruga'ren lagunarekin askok ikustekoa dueneako bakarik. Baño oartu gera nola *zaitut* eta onelakoai *a* izkia jan egiñen dioten be-napañ egoaldekoak bezala.

Ultzama'n agertu zaigu beñiz len Ergun'en (Ergoiena) upatu dugun zute'ren ordezeko *zie* bukaera; ta ikusi dugu beste emengo bukaera guziak gipuzkoeraz bezala dirala.

Esteriba'era joan gera ta an ere Ultzama'koaren antz-antzeko euskalkia arkifu dugu garaiyik geientan, a'ren bukaerako *n* izkia galtzen dun bezala ez ba-lu galduko. Baño auxe da goi-napañ egoaldeko euskalkiaren bereixtasun bat, ta euskalki ori emen asten da gaurko egunean.

Eñoibar'en aristian aipatutako euskalkiaren usai geiago artzen du, ta naiz oraindik emen ere ibili *t* askolaria ta *ote* bukaera, bere ontan asten dira *ako* ta *akote*, *azko* ta *azkote* bukaerak esaten.

Oroz-Betelu'n bukaera berdiñak arkifu diñugu, naiz beste zerpañetan berexirik egon.

Artziba'en ere ez dugu *ako* ta *akote*'ren lekuan esaten duen *eko* ta *ekote*'z gañera bukaerako *ke* itz erdian sartzen dutena beste berextasun aundirik arkitu. Auritz'en ere *eko* ta *ezko*, *ezkote*.

Aurizpeñi'koa, Luzaide ta Azkoa'koa ikusi dugu zeñen aide urbilak diran eta beren bukaerak, *zie* ta *ako* ta *akote* dirala ere bai.

Baztan'go bi aldetan, Amayur ta Zugarámurdi'n arkífu dífugu zue ta ote bukaerak ta Baztan'go bi alderditan *be*, *bete* ta *bezte* Eronkari'n eta Burunda'n bakañik len arkífuak.

Zaraitzun gogoan duzue zeñen euskalki samur' ta atsegiña duten.

Azkena. Bukatu dut, jaunak, nere lana, Jaungoikoari eskerak.

Baño nere itzaldi au ez dut bukatu nai, Euskaltzaindiari itz bat eta neri entzutera etofiz ainbesteko omena egin diazuen guziori beste itz bat esan gabe.

Euskaltzain, jaunak; ikusi duguna ikusi ondoan guziori gogoratuko zitzaizuten neri gogoratu zaiñena noski; nere lanetik berez jalkintzen den zifua da-ta. Au da, onenbeste aldaketa ta onenbeste berextasunekin gure euskerak ez dezake deus irabazi. Irabazi beañean bereixtasun au euskerarentzat gauzarik kaltegaríenetakoa da.

Gure berextasun oiekatik, gure euskera maitagaría paragarí jartzen dugu gure artera datozen erdaldunen begietan, lotsagarí elkarí ezin adifuz ikusten diran euskaldunentzat eta azkenean goñotagarí ta zer esanbide naiko ematen diena, guri ta gure gauzuei aurretik gutxi nai digutenentzat. Argatik beañezkoa da euskera batutzea, euskera bizitzekotan.

Euskera maífe dezutelako, gaur' emen bildu zera-ten guziori esan beañ dizuet beñiz, gure izkuntza maita, beñitzeko, aberasteko, goratu ta zabaltzeko lanetan Euskaltzaindiak egiñalak egin da ere, ezer gutxi auferatuko giñukela edo batere ez, zuen laguntza ez ba-zíñigute emango. Zuek batez ere eñitako buru zera-ten Auzo-gizonak eta Apez jaunak izan beañ dezute Euskaltzaindiaren besoak; zuen eskuetan dago gure

euskera ederaren bizia. Azkenean, esa zagon Dogson
jakintsuarekin:

Heuskara! oi buru maitea
Nehork ohortzi bai zaitu lurpean,
Zu begiratzeko aunitz edefa!
Goratu zaitte Paris'en artean!
Huskara! ay hizkuntz maitea!
Askok lurperat nai zinduzketen
Ala baina gero zure phiztea
Biotz-garaile betiko izanen.
